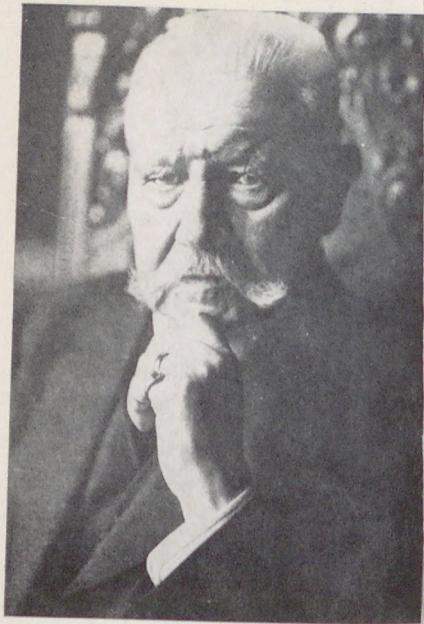

HINDENBURG

FARKAS MÁRTON

HINDENBURG

ÉLETEK ÉS KOROK

SZERKESZTI: H. BALÁZS ÉVA

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

FARKAS MÁRTON

HINDENBURG

520745

AKADÉMIAI KIADÓ

BUDAPEST 1976

500239

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Összkiadás: ISBN 963 05 0897 4

A kötet száma: ISBN 963 05 0903 2

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1970,
Farkas Márton

Printed in Hungary
M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Könyvtár 10612/19 76 SZ.

A HINDENBURG-KULTUSZ MEGSZÜLETÉSE

Paul von Beneckendorff und Hindenburg a német polgári forradalom előestéjén, 1847. október 2-án született Posenben. Apja, Robert von Beneckendorff und Hindenburg szerény beosztású katonatisztként szolgált a helyőrség 18. sz. gyalogezredében. Anyja, Luise von Schwickart polgári családból felemelkedett porosz nemesi lány volt, aki tekintélyes hozományával nemcsak rendezetté, hanem sok vonatkozásban gondtalanná is tette a család életét.

Az 1848–49-es forradalom mozgalmas eseményei csakhamar súlyos megpróbáltatásokat okoztak a családnak. A porosz királyi százados a forradalmi

erők, mindenekelőtt az osztályá szerveződött proletariátus elszánt ellenségének bizonyult, de talán még nagyobb gyűlölettel fordult szembe a poseni lengyel lakosság nemzeti törekvéseivel. A forradalom veresége, amely az egységes, demokratikus német köztársaság létrejöttét megakadályozta, a von Beneckendorff und [Hindenburg családot (amelyet ezt követően csak Hindenburg néven emlegettek) — szilárdabban, mint valaha — a reakciós porosz államhoz és annak uralkodóházához, a Hohenzollernekhez kötötte. A család minden liberális eszmétől mereven elzárkózott, és megvetéssel beszélt az egyik Hindenburg „szabadelvű” tettéről, amellyel 1816-ban — inkább taktikából, mint meggyőződésből — birtokain eltörölte

a földesúri jogokat, s ezzel családját megmentette a felkelt parasztok dühétől.

Ilyen „kisiklás” a von Hindenburg család történetében többé nem fordult elő.

Hindenburg apja, aki tizennegyedik gyermekként látta meg a napvilágot, a király iránti „vazallus hűségével” elődein is túltett és feleségével együtt — a maga kis területén — „őfelsége legbiztosabb támaszai” közé sorolta magát. Robert von Hindenburg a forradalom veresége után megesküdött, hogy fiát az állam, a király és a junker nemesség odaadó hívévé és harcosává fogja nevelni. Ennek pedig legbiztosabb útja a porosz hadsereg volt, amelynek kapui a gyermek előtt tizenegy éves korában meg is nyíltak.

Paul von Hindenburg a kadétiskola küszöbének átlépésével olyan zárt világba került, amelynek jelszavát, az „én szolgálók”-ot a napi imádságba foglalták, s amely kíméletlen következetességgel nevelte a porosz tiszti állomány utánpótlását — megkövetelve tőlük a feltétlen engedelmességet, az alázatot, a királyért és államért hozandó önkéntes áldozatot — s kivetette soraiból mindazokat, akik a junker—nagyfőkés osztályszövetségen kívül — „bűnös liberális eszméktől fertőzöttek” — más osztályokat, rétegeket is megláttak a szét szakított Németország földjén.

A tiszti iskolában a hirtelen növésű Hindenburg inkább hűségével és tisztelet tudásával, mintsem tehetségével tűnt ki. Ez nem is volt rossz ajánlólevél

a Hohenzollernek Poroszországában. Apja, aki 1863-tól Neudeckben visszavonultan élt, nemegyszer megjegyezte, hogy fiának eme tulajdonságai későbbi nagy karrier lehetőségeit hordozzák magukban. Hindenburg nem is okozott csalódást: előjárói szerették megbízhatósága és szorgalma miatt, és nyilván ők javasolták a királynőnek, hogy az iskola berlini díszelgése alkalmával a nyurga kadétot aranyórával ajándékozza meg (1859). Hindenburgban ez az élmény haláláig megmaradt, és aggastyán korában is többször kijelentette — kissé cinikusan bár, de őszintén —, hogy lelkét a Hohenzollernek ezzel az aranyórával vásárolták meg.

1865-ben az ún. kiválasztottak közé került, ahonnan különleges kiképzéssel

azonnal tiszt lehetett valaki. A különleges kiképzés rendkívül céltudatos politikai nevelőiskola volt, amely a bismarcki „vér és vas”-politika ideológiájával vértette fel az ifjú tiszteket, s tette őket a Poroszország vezette német egység fanatikus harcosaivá.

A zászlóssá kinevezett Hindenburg megfelelt előljárói várakozásának. A porosz—osztrák háborúban (1866) kitüntette magát, s a győztesek hazatérésekor a Brandenburgi Kapunál tisztelgett Vilmos porosz király előtt. A porosz—francia háború (1870—1871) újabb babérokat hozott számára; talán legfigyelemreméltóbb az a hadműveleti javaslata volt, amit ezredadjudtásként a Saint-Privas-i ütközetben tett, s amellyel a csata kimenetele a porosz—német had-

sereg javára dőlt el. 1871. január 26-án merev arccal, igazi „junker göggel” vonult végig a párizsi Champs Élysées-n, majd május elején részese volt Versailles-ban I. Vilmos német császárrá történő kikiáltásának. Innen a Párizst övező magaslatok egyikére helyezték, ahonnan később távcsövön keresztül szemlélte — elégedetten — a történelem első proletárállamának, a Párizsi Kommünnek vérbe fojtását, kijelentve, hogy a francia burzsoázia győzelme az „emberi civilizációt mentette meg a kommunista barbárságtól”.

Poroszország győzelme a német egységért folyó harcban s a Párizsi Kommunnel kapcsolatos élmény — eddigi neveltetésének talaján — végképp kialakította Hindenburg világnézetét.

Szemében Németország egyetlen porosz garnizonná vált, amelynek belső nyugal-
mát és nagyhatalmi állását a kibontakozó
szocialista munkásmozgalom zavarja meg.
Ellenszere ennek semmi más nem lehet,
mint a kíméletlen terror, eszköze pedig
az állam és mindenekelőtt a hadsereg.

„Egy állam akkor erős, ha erős had-
serege van” — idézte A. von Roon had-
ügyminiszter híres mondását nap mint
nap a közben hadiakadémiai tanárrá
kinevezett Hindenburg. Ez a hitvallás
magyarázza meg O. von Bismarckkal
szemben tanúsított türelmetlenségét.
Talán a fiatal akadémiai tanár forró-
fejűsége is szerepet játszott abban, hogy
a bismarcki „kivételes törvények” helyett
— amelyeket túl engedékenyeknek tartott
s kétségbe vonta hatékonyságukat — a

hadsereggel kívánta megoldani a „munkáskérdést”, azt a százezreket átfogó nagy mozgalmat, amely Marx és Engels tanaival, a tudományos szocializmus elméletével felvértezve magát, a német történelem kiemelkedő fontosságú tényezőjévé vált.

Hindenburg eme nézetei a vezérkarhoz való átkerülésével csak megerősödtek. Energiájának nagy részét ekkor már hadseregszervezési feladatok kötötték le. Ami ideje maradt, az az udvari társasági életben telt el. Hatalmas termete, férfias megjelenése sok ember érdeklődését felkeltette, köztük Gertrud Wilhelmine von Sperling porosz nemes hölgyét, akinek Hindenburg 1879-ben örök hűséget esküdött.

A nyolcvanas évek a nagy őrsváltást hozták mind az állam, mind a

hadsereg vezetésében. A rohamos gazdasági fejlődés időközben Németországot Európa legerősebb országává tette. A „világpolitika” színpadára lépő német militarista imperializmus példátlan agresszivitással követelte „helyét a nap alatt”. A követelésnek egyre inkább kardcsörtető külpolitikával és eddig nem tapasztalt fegyverkezéssel adott súlyt. Az új kurzus élén II. Vilmos császár állt, mögötte a Ruhr-vidéki fegyvergyárosok, szélsőséges porosz militaristák, pán-germán ideológusok. A német imperializmus agresszivitása a hadsereg- és flottaépítéssel állandóan fokozódott. Németország az általa létrehozott katonai blokk élén (központi hatalmak: Osztrák—Magyar Monarchia, Olaszország, Románia) a nemzetközi konfliktusok

provokálásával csak a kedvező időpontra várt, hogy egy minden eddiginél nagyobb háborúval a világ feletti hatalmat megszerezze.

Az új kurzus félrelökte útjából a bismarcki biztonsági politikát. A hadsereg és flotta erőltetett ütemű fejlesztése és a vele járó háborús feszültség új embereket követelt. Ezek sorából nem hiányzott Hindenburg sem, aki a vezérkar megbízásából már a nyolcvanas évek elején kidolgozta az orosz hadsereg megsemmisítésének hadműveleti tervét, jóllehet a francia—orosz antant csak a kilencvenes évek elején alakult meg.

Hindenburg 1885-ben a vezérkarhoz került, ahol közvetlen főnöke A. von Schlieffen tábornok lett. Csakhamar szellemi vezérének fogadta el főnökét.

Annak „megsemmisítő” stratégiai koncepcióját és eszközét, a „Cannae”-elvet teljesen magáévá tette. Hindenburg feladata ezekben az években a német hadsereg mozgó nehéztűzérséggel és korszerű műszaki alakulatokkal való ellátása volt, amelyre Verdy du Vermois hadügyminisztertől szabad kezet kapott. Feladatát alig három év alatt megoldotta és 1891-ben kidolgozta a hadsereg szolgálati szabályzatát.

Ekkor tűnt ki először katonai tehetsége. A törekvő vezérkari tiszt a küszöbön álló imperialista háború fegyvernemi összműködésének kidolgozásával egy csapásra az érdeklődés középpontjába került.

Hindenburg azonban mégsem élvezte a legmagasabb államvezetés feltétlen

elismerését és rokonszenvét. Ennek okait II. Vilmos és közvetlen környezete, valamint a hadsereg felső vezetése (s így Hindenburg) szemléletének különbözőségében kell keresni. Hindenburg és a vezérkar „kontinentális” felfogása a szárazföldi hadsereg kizárólagos fejlesztését követelte, ami éles ellentétben állt II. Vilmos és A. von Tirpitz admirális flottaépítési programjával. Így Hindenburg, a Schlieffen-tanítvány, a kilencvenes évek második felétől fokozatosan háttérbe szorult. A császár rap-szodikus, sok esetben felelőtlen személyi politikája a garnizonok közti vándorlásra kényszerítette. Katonai rangban emelkedett ugyan (1903-ban már altábornagy), de a vezérkartól, a hadsereg agyától gyakorlatilag száműzték. Hin-

denburg ezentúl egy volt a szürke tábornokok sorában, ami benne, különösen a császár személye iránt, mély elkeseredettséget szült. A kapcsolatot Berlinnel csak fia, Oskar jelentette számára, aki ott katonáskodott és rendszeresen tájékoztatta apját a nagypolitika állásáról.

Hindenburg 1903-tól a magdeburgi katonai körzet parancsnoka volt. Életének hatvanadik éve felé a tevőleges katonai élettől fokozatosan visszavonult. Ezt annál is inkább megtehetette, mert közvetlen munkatársai megválasztásához kiválóan értett. Aktív szolgálatának utolsó évtizede a német imperializmus által provokált világpolitikai válságok sorozatától volt terhes, ami Hindenburg fantáziáját élénken foglalkoztatta. Ha nappal a rendíthetetlen nyu-

galmú, vadászatokat kedvelő feudális nagyúr benyomását keltette, éjszakáit az általa is annyira várt háború leendő csatái tervezgetésének szentelte. Ceruzája pontosan regisztrálta a térképen az 1904—1905-ös orosz—japán, az 1911-es olasz—török, majd az 1912-es és 1913-as két balkáni háború hadműveleteit. Fiának írt leveleiben megsemmisítő kritikával illette az említett háborúkat irányító hadvezetőségeket. Nem egy mondatával lekicsinylően nyilatkozott a német katonai vezetésről is, mivel a háborúba avatkozás kedvező lehetőségét elmulasztotta. Bírálatainak célpontja legtöbbször a vezérkari főnök, az ifjabb Moltke, a nagy Moltke szerény képességű unokaöccse volt. Ellenszenvét azonban elsősorban Falkenhayn hadügyminiszter, az „ud-

vari generális” iránt mutatta ki. Ez az ellenszenv később, a világháború menetében, személyes gyűlöletté fajult.

Hindenburg 1913-ban, hatvanhat éves korában, saját kérelmére nyugállományba vonult, de II. Vilmos császár előtt kijelentette, hogy háború esetén bármilyen alkalmazást hajlandó elfogadni. A Hannoverben letelepedett Hindenburg ajánlatát nem vették komolyan, már csak azért sem, mert senki sem mutatott hajlandóságot együttműködésre a zsörtölődő öregemberrel. A vezérkarban meghonosodott új iskola képviselői egyébként sem szívték a makacs Schlieffen-tanítványokat, annál kevésbé, mivel a háború megnyerésének eredeti schlieffeni tervét túlhaladottnak tartották és „modernizálták”: a német hadsereg

Franciaország ellen felvonuló erejét, különösen annak jobb szárnyát csökkentették, hogy eloszlassák a kelet-poroszsországi földbirtokosoknak és a Rajna menti nagytőkéseknek a francia és orosz betöréssel kapcsolatos félelmét. A változtatás lelke Erich Ludendorff vezérkari ezredes, a hadműveleti osztály főnöke volt. Ő szoros kapcsolatban állt a monopóliumokkal és azok érdekeinek védelmében brutálisan száműzte a hadsereg éléről a Hindenburg-féle kritikusokat.

Paul von Hindenburg gyalogsági tábornok nem túlságosan ragyogó, de mégis jelentős katonai pályafutás után úgy érezte, életműve befejezést nyert. Holott ez, népének és az egész emberiségnek sorsát oly tragikus módon érintve és be-

folyásolva, még csak ez után kezdődött el.

*

1914. június 28-án szerb nacionalisták meggyilkolták Ferenc Ferdinánd főherceget, az Osztrák—Magyar Monarchia trónörökösét.

A gyilkosság közvetlen elindítója lett annak az imperialista világháborúnak, amely több, mint négy esztendőn át a harcban álló felektől több milliós véráldozatot követelt.

A német imperializmus hadserege a megváltoztatott Schlieffen-terv alapján csakhamar betört a semleges Belgium területére, hogy azon átgázolva, jobb szárnyával átkarolja s megsemmisítse az angol—francia hadsereget, mielőtt még a cári Oroszország hadereje az osztrák—magyar fegyveres erőktől is

sakkban tartva, érdemleges harcot kezdetne Németország és a Monarchia keleti határain. A német hadvezetőség a nyugati „villámháború” befejezése után rövid keleti hadjáratl akarta Oroszország erejét szétzúzni, és maga II. Vilmos császár a háború végét a „falevelek lehullásának” időpontjában jelölte meg.

A saját erejét túlbecsülő német haderő azonban már a háború első heteiben súlyos vereséget szenvedett. Az angol—francia kérésre azonnal támadásba lendült orosz hadsereg a kelet-poroszországi Gumbinnennél szétverte a 8. német hadsereget s a Galíciában harcoló osztrák—magyar fegyveres erőt az összeomlás szélére juttatta. A keleten kialakult súlyos helyzet, amely Kelet-Poroszország elvesztésével és a Habsburg Monarchia

kiválásával fenyegetett, azonnali intézkedéseket követelt. A visszaözlő 8. német hadsereg parancsnokát, E. Pritwitz tábornokot leváltották, és néhány napi tételődés után Paul von Hindenburg nyugállományú gyalogsági tábornokot állították a hadsereg élére. Vezérkari főnökéül Erich Ludendorffot nevezték ki, aki a nyugati fronton Lüttich ostrománál kitüntette magát. Ludendorff a kinevezési okmánnyal zsebében 1914. augusztus 23-án Hannoverbe utazott, és Hindenburggal együtt a császár által rendelkezésre bocsátott különvonaton még aznap megérkezett a kelet-poroszországi Marienburba.

Hindenburg visszahívása az aktív szolgálatba a keleten kialakult válságos katonai helyzet következménye volt.

A háború kitörésének előestéjén senki sem gondolt alkalmazására. Neve ugyan felmerült a hadseregek, majd a tartalék hadtestek parancsnokainak kinevezésekor, de a porosz trónörökös és a szász hadügyminisztérium megvétózta kinevezését. A válság napjaiban a hadsereg vezérkari főnöke, H. von Moltke vezérezredes az intrikus Hindenburg kinevezéséhez csak úgy járult hozzá, ha saját bizalmi emberét, Ludendorffot állítják melléje. Ezzel II. Vilmos is messze-menően egyetértett.

Hindenburg és Ludendorff azelőtt személyesen nem ismerték egymást. Hindenburg annyit tudott Ludendorffról, hogy Moltke a Schlieffen-tervet az ő kezdeményezésére „hígította fel”. Amellett sokat hallott Ludendorff fékezhetet-

len becsvágyáról, de egyben le nem becsülhető katonai képességeiről is. Ludendorff viszont egy időben Hindenburgot pártfogója és a saját ellenségei közé sorolta. A háború kitörése előtt Ludendorffot súlyos sérelem érte: a vezérkarból eltávolították, mivel Moltke szabadulni akart robusztus, ellentmondást nem tűrő egyéniségétől. Ludendorff a Hindenburg melletti vezérkari főnöki beosztást ezek után nemcsak becsvágya kielégítésének fogta fel, hanem a vezérkart uraló udvari tábornokok elleni kíméletlen harc eszközének is.

Augusztus 23-án — mint később mondták — a Hindenburg—Ludendorff pár kinevezésével az a frigy jött létre, amely az imperialista háborúra félreismerhetetlenül rányomta bélyegét.

Kettőjük együtt működésének próbája kinevezésük után néhány nappal bekövetkezett. A nyugati fronton óriási erőfeszítésekkel előrenyomuló és a stratégiai döntést hordozó hadsereg hátában tisztázni kellett a keleti front helyzetét, illetve biztosítani kellett a junker—nagy-tőkés szövetség fellegvárának, Kelet-Poroszországnak birtoklását, nem beszélve a Habsburg Monarchia megtartásáról. Ludendorff rövid idő alatt hallatlan energiával rendbeszedte a szétvert 8. hadsereget, és a hadvezetőségtől is bizonyos erősítéseket kapva, Hindenburg útmutatásai alapján kidolgozta az orosz hadsereg elleni csapások hadműveleti tervét. Ezek a csapások, a tannenbergi győzelemként és a Mazuri tavak menti győztes hadjáratként vonultak be az

egyetemes hadtörténelemben. A junker nagybirtokokkal teli Kelet-Poroszországot megszabadították az „orosz invázió” veszélyétől.

A győzelmek a Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetést törvényszerűen az érdeklődés középpontjába állították. Mindenekelőtt Hindenburg személye került előtérbe, akinek iniciatívái Tannenbergnél egy egész hadsereg megsemmisítését tették lehetővé kettős átkarolással, a Mazuri tavaknál alkalmazott egyoldali átkarolással pedig egy másik orosz hadsereg csaknem teljes pusztulását idézték elő. Mégis azt kell mondanunk, hogy a csakhamar megszületett Hindenburg-kultusz nem első-sorban a keleti fronton elért katonai győzelmek, hanem a nyugati fronton el-

szenvedett Marne-parti kudarc (szeptember 5–9.) következménye volt. A militarista-imperialista Németország propagandagépezete a szövetséges angol, francia haderő villámgyors megsemmisítése elmaradásának keserű valóságában kapva-kapott egy olyan tábornokon, aki győzelmet tudott felmutatni, aki sikereivel nemcsak a porosz-német megsemmisítő stratégia súlyos vereségét takarta el, hanem az „isteni gondviselés” által küldött „megmentő” képében, a katonákat és a dolgozó tömegeket újabb, s az eddigieknél is nagyobb áldozatok meghozatalára készítette az imperialista háború érdekében.

A Hindenburg személye körül kialakult kultusz 1915 folyamán tovább erősödött. Ebben nem kis szerepe volt

a szövetséges Osztrák—Magyar Monarchia sorozatos katonai vereségeinek. A Monarchia megmentése és további részvétele a háborúban a cári csapatok elleni újabb hadműveleteket kényszerítette ki. Ezek irányítása Hindenburg és Ludendorff kezében összpontosult. A Lengyelország és Galícia földjén egymást követő hadjáratok, ha nem is hozták meg a kívánt eredményt, nevezetesen Oroszország katonai erejének megsemmisítését, az Osztrák—Magyar Monarchiát az összeomlástól mindenesetre megmentették.

A hadműveleti válságokkal és harcászati győzelmekkel teli időszak számos alkalmat adott arra, hogy Hindenburg közelebbről is megismerje az osztrák—magyar hadsereget s annak legfelső veze-

tését. Véleményét nem csupán annak eddigi — siralmas — teljesítménye határozta meg, hanem elsősorban vezérkari főnökének, Ludendorffnak megsemmisítő ítélete. Hindenburg az osztrák—magyar fegyveres erőt nem sokra becsülte s az imperialista Németország szerencsétlenségének tartotta a Monarchiával való szövetséget. Az adott esetben azonban nem tehetett mást, mint folytatta a koalíciós háborút.

Hindenburg részéről egyre hevesebb elutasításra talált a német hadvezetőség „nyugati stratégiája”. Ez a hadsereg túlnyomó többségét kilátástalan állás-harcokban kötötte le és emésztette fel. Ugyanakkor megfosztotta őt, a „haza megmentőjét” a szerinte leghamarabb elérhető stratégiai győzelem kivívásától,

Oroszország katonai erejének megtörésétől. Az akkor már tábornaggyá előlépett Hindenburg elég józan volt ahhoz, hogy a kétfrontos, egyidőben vívott és elhúzódó háborút — még hozzá az Osztrák—Magyar Monarchiával szövetségben — kilátástalannak ítélje. Ez a nézete egyre erősödött az antant szövetségesek által alkalmazott blokád hatékonysága és a központi hatalmak népeiben kibontakozó antimilitarista, háborúellenes mozgalmak miatt. Nem arról volt szó, hogy a tábornagy felismerte volna az imperialista háború értelmetlenségét, hanem sikeres befejezésének eszközét másutt kereste, mint a hadvezetőség.

Hindenburg 1915 fordulóján mindinkább sürgette a háború súlypontjának áthelyezését a keleti frontra. Ettől elsősorban

azt remélte, hogy a keleti különbéke ki-
látásai megjavulnak, és a német imperia-
lizmus teljes erejével a nyugati demok-
ráciák ellen fordulhat. A keleti fronton
előálló német túlsúly ugyanakkor alkal-
masnak bizonyult volna a szövetséges
Monarchia politikai háttérbe szorítására,
a kelet-európai és délkelet-európai térség
korlátlan német hegemoniájának bizto-
sítására.

Hindenburg eme nézeteit Ludendorff
messzemenően támogatta. Ludendorff
a kellő pillanatban segítséget kapott a
Monarchia vezérkari főnökétől, C. von
Hötendorftól is, aki az osztrák—magyar
hadsereg kétségbeesett helyzetét javí-
tandó, egy közös offenzíva tervével állt
elő. Hindenburg, a Schlieffen-tanítvány
szemei előtt egy óriási „Cannae” kör-

vonalai bonatkoztak ki. Az öregember csökönyösségével követelte E. von Falkenhayn vezérkari főnöktől, a marne-i vereség miatt megbukott Moltke utódától, a Kelet-Galíciából és Wilna térségéből induló kettős átkaroláshoz szükséges csapatok rendelkezésre bocsátását. Falkenhayn azonban, a keleti front adottságai alapján ekkora hadműveletet kizártnak tartott, és csak a déli szárnyat erősítette meg. Az áttörés Gorlicénél ugyan így is sikerült, de csak újabb taktikai és korántsem stratégiai győzelemhez vezetett. Annak ellenére, hogy az orosz csapatok kiürítették Lengyelország és Galícia nagy részét, sőt a Baltikum egy részét is feladták, Oroszország kiválása nem következett be. Sőt az orosz vereséget Olaszország hadba lépése a köz-

ponti hatalmak ellen gyakorlatilag teljes mértékben ellensúlyozta.

1915. július 2-án Posenben, Hindenburg szülővárosában s egyben főhadiszállásán a porosz—német hadseregben szokatlan jelenet játszódott le. A tábor-nagy Falkenhayn vezérezredest II. Vilmos jelenlétében csaknem a „német érdekek árulójának” nevezte, és amikor a császár azt védelmébe vette, magából kikelve, „nyíltan rebellált legfőbb hadurával szemben”. II. Vilmos előbb a hadbíróság elé állítás gondolatával foglalkozott, de aztán jobbnak látta a menekülést a Hindenburg—Ludendorff-kettőshöz hű alakulatok gyűrijéből.

A példátlan eset Hindenburg tekintélyének inkább használt, mint ártott. Ebben kétségkívül nagy szerepet játszott,

hogy a német nagytőkések és nagybirtokosok szemében a Hindenburg—Ludendorff-vezetés már sokkal inkább a nemzeti érdekek (értsd: saját imperialista érdekeik) kifejezője volt, mint a „tehetségtelen Falkenhayn”, aki fél évvel a poseni jelenet után Verdun falainál és a Somme folyónál „értelmetlenül elvérezette” a német ifjúságot, olyan időben, amikor Hindenburg és Ludendorff — kesservesen bár, de — „újból megmentette a hazát és annak szövetségesét” a magára talált orosz hadsereg nagy sikerű postawy-i és luckai-i áttörésével szemben.

A junker—nagytőkés osztályszövetség mindezt nem felejtette el, de a hindenburgi megszálló politika számára előnyös voltát sem. Az ugyanis százezrével

szállította Lengyelország, Ukrajna és Galícia területéről az ingyen munkaerőt és nyersanyagot, sőt lehetővé tette a gyümölcsöző üzleti vállalkozásokat is. A már ekkor élesen megfogalmazódott Hindenburg—Ludendorff-i hadvezetési koncepció pedig a „mindent a háborúért” — jelszavával egyenesen hízelgő volt a nagybirtokosoknak és hadianyaggyárosoknak, akik az imperialista háborún milliókat kerestek.

A poseni főhadiszállás egyre látogatottabb lett az uralkodó körök részéről. Ezek, valamint az ugyancsak hízelgő kormányférfiak társaságában a népszerűséghez hamar hozzászokott Hindenburg és nagyravágyó vezérkari főnöke nyíltan szövögette a hadsereg és a háború fölötti korlátlan hatalom átvételének

terveit, s indította meg azzal egyidőben a legfelső hadvezetőség, mindenekelőtt a Falkenhayn elleni kíméletlen támadásokat (amelyek olykor nem nélkülözték a közönséges rágalmakat sem). A Hindenburg-kultusz mesterséges növelése nem kevesebb érdeklődést váltott ki a jobboldali szociáldemokraták körében sem. Nekik éppen elég gondot okozott — akárcsak a birodalmi kormánynak — a Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg vezetése alatt megszületett, később Spartakusnak nevezett antimilitarista mozgalom. Ez a korán felébredt bizalom vitte el a szociáldemokrácia vezetőit addig, hogy majdan a tábornagy kardjával döfjék le a német nép forradalmát.

1916. augusztus végére Falkenhayn

helyzete tarthatatlanná vált. A nyugaton harcoló német hadsereg verdun-i és somme-i megpróbáltatásait, valamint az azzal egyidőben végbement keleti elhárító harcok sikereit kihasználó Hindenburg—Ludendorff-kettős, a leg-agresszívebb nagybirtokos—nagytőkés köröktől támogatva, megszerezte a hadsereg legfelső vezetését (1916. augusztus 29.). A kegyelemdőfést Falkenhaynnak Románia hadba lépése adta meg, amelyet az eddigi katasztrofális katonai vezetés csúcspontjának könyveltek el. A hadsereg vezérkari főnöke Hindenburg lett, Ludendorff az első szállásmesteri beosztást kapta.

A VEZÉRKAR ÉLÉN

Az új hadvezetőség rendkívül nehéz helyzet előtt állt. Románia csapatai behatoltak a Monarchia területére. Ez nem kismértékben járult hozzá az antant stratégiai helyzetének kedvező alakulásához. Bár a sebtében hozott ellenintézkedések nyomán Románia vereséget szenvedett, a központi hatalmak helyzete alig javult, mivel a szövetséges Bulgária és főleg Törökország (a Közel-Keleten elszenvedett súlyos vereségei miatt) katonai teljesítőképességének végső határához érkezett. A nyugati fronton viszont az angol—francia hadsereg ereje töretlen maradt és megújuló támadásainak elhárítására az ottani német hadsereg min-

den energiájára szükség volt. Talán még legnyugodtabbnak az olasz front tűnt, amely az olasz hadvezetőség hibájából mellékhadszíntérré süllyedt, és az ott levő osztrák—magyar alakulatok vonalát nem fenyegette áttöréssel. Az egyetlen kiút lehetősége a szorongatott helyzetből Hindenburg elképzelésében erősebben, mint bármikor, a keleti front, azaz az orosz különbéke maradt.

Néhány hétnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetés az effajta béke elnyerésének lehetőségét világosan felmérje, és egyben felismerje, hogy a dolgozó tömegek szembefordulása az imperialista világháborúval egyre határozottabban nyilvánul meg. A háborúval járó szenvedések és nélkülözések, a csaknem négy és fél

milliók eddigi veszteség nemcsak az egyszerű emberek gyűlöletét váltották ki a háború vezetői és vámszedői ellen, hanem a háború *forradalmi* befejezésének gondolatát is érlelték és mindinkább erősítették. A szövetséges Osztrák—Magyar Monarchia még ennél is válságosabb helyzetben volt, mivel a szociális nyomorúságot a nemzeti ellentétek is élezték, és az összeomlás előtt álló Habsburg birodalom további kitartását tették kérdésessé.

Hindenburg és Ludendorff azonban a központi hatalmakénál is sokkal súlyosabbnak ítélte meg a cári Oroszország helyzetét, amely 1916 végére az objektív forradalmi helyzet állapotába jutott. A monarchista Hindenburg számára egy orosz különbéke nemcsak

Németország helyzetét könnyítette volna, de a cári rendszer megmentésének eszköze is lehetett az orosz nép fenyegető forradalmával szemben. Így a titokban megindult különbéke-tárgyalásokat meszszenően támogatta.

Az orosz különbéke-tárgyalások azonban meghiúsultak. Mégis a központi hatalmak vezetőköreinek számításában az ellenséggel kötendő kompromisszumos béke 1916 végéig nem került le a napirendről. Lenin találóan állapította meg, hogy a világpolitikában fordulat ment végbe az imperialista háborútól „az imperialista béke felé, amely a népeket a jámbor frázisok, félreformok, aprócseprő félengedmények... óriási ámításával van hivatva megajándékozni”. A Központi hatalmak 1916 decemberé-

ben W. Wilson amerikai elnök útján békeajánlatot tettek. Az antanthatalmak azonban — mivel a német és az osztrák-magyar kormány területszerző politikájáról lemondani nem volt hajlandó — a kezdeményezést visszautasították.

A decemberi békeajánlat elküldését a Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetőség a leghatározottabban ellenezte és csak azért tűrte el, mert Hindenburgban változatlanul élt az orosz különbékével kapcsolatos illúzió. Arról azonban már az ajánlat megfogalmazásakor gondoskodott, hogy a német imperialista törekvések változatlanságát kifejezze. Amikor aztán az antanthatalmak elutasítóan válaszoltak, mindketten tőkét kovácsoltak belőle a háború kímeletlen folytatásához. Ezzel a Hinden-

burg—Ludendorff-korszak új szakaszához érkezett el. Megkezdődött az általa régóta tervezett katonai diktatúra megvalósítása, amely a munkásmozgalom fél évszázados harcával megszerzett polgári szabadságjogok maradványait is megsemmisítve, a hallatlan áldozat tragikus útján át, a német népet nemzeti katasztrófába döntötte.

A hadvezetőség csakhamar állam lett az államban, élén a diktátorral, Ludendorffal, akinek tetteit, népellenes politikáját, a „haza megmentője”, Hindenburg tábornagy, nevével és tekintélyével fedezte.

1917 elejéig újabb 2 170 000 ember azonnali bevonultatását rendelték el. Az ún. Hindenburg-program keretében a gyárakban, üzemekben bevezették a

vasárnapi munkát. A munkaerő növe-
lése érdekében kötelezték a gyárakat
hadirokkantak, hadifoglyok, asszonyok
és kiskorúak foglalkoztatására. Utasí-
tották a megszállt területek parancsnok-
ságait idegen munkaerő kényszertobor-
zására és Németországba szállítására.
Minden nem hadicélokra dolgozó üze-
met leállítottak, követelték a lőszer- és
aknavető-gyártás kétszeresre, a lövegek,
géppuskák előállításának háromszoros-
ra emelését. Mindezek betetőzésére,
császári rendelettel az általános véd-
kötelezettséget hatvanéves korig ter-
jesztették ki.

A diktatórikus rendszabályok keresztül-
vitelét — külsőleg az 1917. évi februári
orosz forradalom támasztotta alá: a had-
vezetőség a forradalom győzelme miatt

Oroszország meggyengülésével, illetve közeli összeomlásával számolt, ami a hozott intézkedések „hasznosságát” — a katonai győzelem perspektívájával igazolta.

A hadvezetőség ezt követően saját házatáján is rendet teremtett. Ludendorff kezdeményezésére a csapatok éléről mindazokat eltávolították, akik a totális háború sikerét illetően a legkisebb szkepticizmust árulták el. A tisztogatás elérte a császár környezetét is. Hindenburg kikényszerítette számos „tanácsadó” lemondását, akiket II. Vilmos és az eddigi háborús vezetés rossz szellemének tartott. Magát a császárt száműzték a magánélet csendjébe. Az a II. Vilmos, aki annak idején Bismarckot fennhéjázó módon megleckéztette, félénken érdek-

lődött Hindenburgnál saját meghozandó döntéseinek milyenségéről. Hindenburg — a császárt semmire sem becsülve — képmutató lojalitást tanúsított és gondoskodott arról, hogy „ura és parancsolója” mindig kéznél legyen, ha az intézkedések valamelyikére a „ja” (igen) kimondása volt szükséges.

A Hindenburg—Lundendorff-féle katonai vezetés állandó beleszólása a bel- és külügyekbe, a kormány és a hadvezetőség közötti ellentétet kiélezte. Hindenburg pl. a porosz választójogi reformnak még a felvetését is elítélte, holott a Bethmann-Hollweg kancellár által tett ígéret tulajdonképpen manőver volt a háborúban megfáradt tömegek elégedettségének levezetésére. Hindenburg talán még nagyobb heveséssel fordult

szembe a megegyezéssel béke híveivel. Ezeknek száma a parlamentben egyre inkább nőtt, mivel a háború katonai győzelemmel történő befejezésének kilátásai elhalványultak, annak ellenére, hogy a korlátlan tengeralattjáró-háborút, Anglia „hat hónap alatt bekövetkező összeomlásának” csodafegyverét február 1-től bevezették.

A parlament pártjainak többsége az orosz februári forradalom, majd az Egyesült Államok hadba lépésének nyomasztó hatása alatt aggódva figyelte a központi hatalmak egyre rosszabbá váló stratégiai helyzetét és a háttérországban a hadvezetőség diktatórikus intézkedései nyomán fellépő, mind hevesebb elkeseredést, amelynek növekedését az 1917. évi áprilisi nagysztrájkok mutatták meg. A Reichstag

1917. július 19-i ún. békerezolúciója ennek a súlyos aggodalomnak a kifejezője volt, és egyben kísérlet arra, hogy az ellenséghez vezető híd pilléreit lerakják. A resolútiót megszavazó pártok — élükön a többségi szociáldemokrata párt és az abból kivált ún. független szociáldemokraták vezetőivel — a „kárpótlás és annexió nélküli béke” melletti kiállással igyekeztek csökkenteni a német és az antant imperializmus közötti ellentétet és elősegíteni a „békét”. Ezeknek a pártoknak az állásfoglalását nem kevésbé befolyásolta az ereje végéhez érkező Habsburg Monarchia új királyának, IV. Károlynak és külügyminiszterének, O. Czerninnek kétségbeesett monarchia-mentő politikája, amely már a különbékére is hajlandó volt, ha Németország konokul elzárkózik a

kompromisszumos megegyezés elől. A német Reichstag pártjai többségének „defetista” békerezolúciója — mint Ludendorff mondta — az első „tördöfés volt a hősiessen küzdő német hadsereg hátába”. A hadvezetőség azonban elég erősnek érezte magát, hogy a rezolúciót, amely — ugyancsak Ludendorff szavaival — Bethmann-Hollweg lelkén száradt, a kancellár megbuktatásával semmissé tegye.

Hindenburg 1917 augusztusában levelet intézett Michaelishez, az új kancellárhoz, amelyben kijelentette: „a kormány egyetlen külpolitikai jellegű lépést sem tehet a hadvezetőség engedélye nélkül, ellenben minden erejét arra kell koncentrálnia, hogy a »nép erejét a háború számára maximálisan kihasználják«. Mindezt a kormány eddig nem tette meg, sőt bűnös

mulasztásaival a sztrájkok, tüntetések és egyéb államellenes cselekedetek okozója lett. Ez a felelőtlen, labilis politika eredményezte a háttországban meglevő nehézségeket, s mindenekelőtt az ipari munkás-ság »jogtalan és igazságtalan« követeléseinek megnövekedését. A jelenlegi helyzetben a kormány feladata ezeknek a követeléseknek drákói letörése és a termelés minden áron való fokozása. Amelyik kormány ezt teljesíteni nem hajlandó vagy nem tudja, a hadvezetőség retorzióival találja magát szemben.”

Hindenburg és Ludendorff fenyegetéseiket a következő hónapokban be is váltották. A sorozatos kancellár- és miniszterbukásokban minden esetben kettőjük keze volt. A bukások, elbocsátások kikényszerítésére Hindenburg és Luden-

dorff egyaránt a lemondással való fenyegetőzést használták. II. Vilmos és környezete még a gondolatától is visszariadt annak, hogy a hadsereg élén ne a „haza megmentője és nélkülözhetetlen munkatársa” álljon. Így a Hindenburg—Ludendorff-kettős nemcsak maradt, hanem a válságokból megerősödve került ki.

A hadvezetőség diktatúráját az 1917-es év katonai eseményei állandósították. Az angol—francia tömegtámadások kivédése a nyugati fronton, továbbá az új orosz kormány által indított offenzíva elhárítása 1917 júliusában, majd Oroszország katonai összeomlása — jóllehet a német és szövetséges csapatok rengeteg áldozatába került — Hindenburg és Ludendorff tekintélyét tovább növelték. És mindketten igen jól értettek ahhoz, hogy a katonai

helyzet átmeneti javulását saját érdemeiknek tüntessék fel. Nem kétséges, hogy Ludendorff a nyugati elhárító harcokat, majd a keleti ellentámadást kitűnően szervezte meg, és a hadműveletek rugalmas vezetése révén, az ellenséghez viszonyítva jóval kevesebb erővel lett úrrá a nehéz katonai helyzeten. Az 1917 októberében Olaszország ellen végrehajtott offenzíva pedig, amely egészen a Piave folyóig jutott el és az olasz hadsereget kis híján megsemmisítette, továbbá az októberi szocialista forradalom győzelmével hatalomra jutott szovjet kormány decemberi fegyverszüneti kérelme, a Hindenburg—Ludendorff-féle diktatúra szükségességét és nélkülözhetetlenségét demonstrálta az uralkodó körök előtt. Ezek a katonai győzelem biztos tudatában juttatták kifejezésre

rendíthetetlen bizalmukat a tábornagy és Ludendorff tábornok iránt. Ők pedig 1918 elején a német imperializmus kérlelhetetlen mohóságával készítették elő a békéért fellépő fiatal szovjet állam porba sújtását és a nyugati szövetségesek katonai erejének végső megsemmisítését.

STRATÉGIAI VERESÉG, VÁLSÁG ÉS FORRADALOM

Hindenburg tábornagy soha nem érezte olyan közel az imperialista Németország katonai győzelmét, mint azokban a napokban, amikor 1918 januárjában a szovjet kormány kezdeményezésére megindultak a breszt-litovszki béketárgyalások.

A béketárgyalások azonban csakhamar olyan fordulatot vettek, amely a Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetőség mélységes felháborodását váltotta ki. Miközben a szovjet küldöttség a béke őszinte hívének mutatkozott, és javaslataival a későbbi háborúk lehetőségének akart elébe vágni, a német és osztrák—magyar küldöttség nyíltan kifejezésre juttatta imperialista hódító törekvéseit.

A béketárgyalások ilyen alakulása még a központi hatalmak dolgozó tömegeiben is olyan elkeseredést szült, hogy a kirobbant nagy sztrájkok szinte az egész hadiipari termelést megbénították és az antimilitarista mozgalmakat veszedelmes méretűvé növelték. Mindehhez járult a szövetséges hadseregekben, mindenekelőtt az osztrák—magyar fegyveres erőkből, kibontakozott forradalmi erjedés, amelynek nyomán a katonák egy része a szocialista forradalmi eszmék hatása alá került.

Hindenburg tábornagy a breszt-litovszki tárgyalások láttán szinte hazaárulással felérő gyengeséggel vádolta a német küldöttséget, és a titokban különbéke-tárgyalásokat kezdeményező osztrák—magyar delegációnak a szövetségi hűség fondorlatos megsértését vetette szemére. Hinden-

burg ezt követően a császárhoz intézett levelében mindkettőjük lemondásával fenyegetőzött, amennyiben a tárgyalásokon nem szereznek érvényt imperialista követeléseiknek, továbbá a szovjet kormány „megbüntetésének”, mivel az annexió és hadisarc nélküli béke hangoztatásával „bolsevista felforgató tevékenységet fejtett ki a tárgyalóasztal mellől.” A hindenburgi fellépést követő ökölcsapás M. Hoffmann tábornok részéről a békekonferencia asztalára, a német imperialista hódítók egyértelmű válasza volt a szovjet kormány béketörekvéseire, és a tárgyalások megszakadásával egyidőben, a fiatal szovjet államra zúdította Németországnak és szövetségeseinek fegyveres erejét. Az 1918. február 18-án megindult támadás a fiatal szovjet államot megsemmisüléssel

fenyegette. Amellett, hogy az agresszorok a szocialista forradalomhoz hű elemeket tömegesen lemészárolták, a lakosságot mindenéből kifosztották.

A szovjet kormány így 1918. március 3-án kénytelen volt aláírni a szégyenteljes breszt-litovszki békét, és eltérni, hogy a nagy orosz, ukrán, belorusz és Kaukázuson túli területek, s a balti államok a német hódítók kezébe kerüljenek. Mégis a béke a szovjet állam létét mentette meg. A német hadvezetőség, amely a munkásparaszt állam elleni első szégyenteljes katonai intervenció kezdeményezésére vállalkozott, igen nagy árat fizetett. Megszálló csapatainak tekintélyes része a szabadságért küzdő orosz, ukrán és más népek honvédő harcában morzsolódott szét, más része pedig lassan az imperialista

háború tudatos ellenségévé vált. Az „oroszkaland” ugyanakkor a keleti front-hoz kötött csaknem egymilliós sereget, amely a nyugati fronton március 21-én megindult utolsó nagy német offenzívánál végzetesen hiányzott.

Hindenburg ezekben a napokban szinte megfiatalodott. A hadvezetőség diktatúrája talán soha nem volt ilyen erős, a háború győzelmes befejezésének rögeszméje még a „kishitűeket” is magával ragadta. Legalábbis a felszínen ez látszott. A valóság egészen más volt: a háborúban megfáradt tömegeket csak a legszélsőségesebb terrorintézkedésekkel lehetett féken tartani. A januári tömegsztrájkokat ugyan felszámolták a jobboldali szociáldemokrata vezetők segítségével, de az elkeseredés napról napra fokozta a háború gyűlöletét.

Németország városai éheztek, a közszükségleti cikkek gyártásának szünetelése miatt az emberek lerongyolódtak. Nem volt olyan család, amelyet ne érintett volna az imperialista háború oltárán hozott véres áldozat. 1918 kora tavasza újabb megpróbáltatásokat hozott. A hadvezetőség az utolsó tartalékokat is kipréselte és a frontra küldte. A császári Németország végső nagy offenzívára készült, hogy egymást követő „pörölycsapásokkal” szétverje az angol—francia hadsereget, mielőtt még az Egyesült Államok fegyveres ereje tömegében megjelenék a nyugati hadszíntéren.

Va banque játék volt — maga Hindenburg is tudta ezt. Ha nem sikerül, minden elveszett. De mivel Hindenburg és Ludendorff szerint az annexió és kárpótlás nél-

küli béke, a népek önrendelkezési joga puszta fikció, vagy bolsevista propaganda volt, a „furor teutonicus” csak győzelmet ismert. Aki e hitnek ellenállt, a hadvezetőség könyörtelenül eltaposta.

1918. március 21-én a hadműveleteket közvetlenül irányító Ludendorff 212 német hadosztályt hajszolt bele a „megsemmisítő” offenzívába. Hindenburg a vezetést teljesen átengedte könyörtelen beosztottjának. A túlzott bizalom mellett, amely Ludendorffal szemben megnyilvánult, az ellenség erejének lebecsülése és a saját erőknél a túlbecsülése egyaránt szerepet játszott abban, hogy Hindenburg az utolsó nagy offenzíva reális esélyeit nem mérte fel, sőt annak tervezési és vezetési hibáit sem vette észre. Amikor pedig az Arras és La Fère között végrehajtott fő

csapás kudarcba fulladt, az öregember makacsságával követelte a támadások négyszeri megismétlését más helyeken. Ezzel voltaképpen csak siettette a ludendorffi primitív „pörölycsapás”-stratégia teljes kudarcát és Németország utolsó tartalékainak elvéreztetésével, a katonai összeomlás végzetét.

Az nem is váratott sokáig magára. A Ferdinand Foch marsall parancsnoksága alá került antanterők július 18-i ellen-csapása véglegesen megállította a párizsi bevonulásról álmodozó Ludendorffot, majd augusztus 8-án a Villers Bretenneux erdőben felsorakozott több mint ezer szövetséges páncélos nagy erejű támadása egyszer s mindenkorra véget vetett a német imperializmus győzelmi reményeinek. A német hadsereg „fekete napja” nem

egyszerűen katonai kudarc volt, hanem az agresszív militarista-imperialista Németországnak és szövetségeseinek stratégiai veresége a háborúért éppoly felelős antanthatalmak fegyvereitől. Mindezt súlyosbította a szövetséges Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének júliusi piai katasztrófája, amelynek nyomán a Habsburg Monarchia felbomlása rohamléptekkel megindult.

Augusztus 14-én, az offenzíva napjaiban oly magabiztos Hindenburg és Ludendorff a spai főhadiszállásra érkezett IV. Károly osztrák császár és magyar király előtt nyíltan beismerte a háború megnyerésének lehetetlenségét. A spai tanácskozást megelőzően Ludendorff súlyos szemrehányásokkal illette a „politikai vezetést”, amely a front mögött eltúrte a

„destruktív, bolsevista propagandát”, és lehetővé tette a „hősiesen küzdő csapatok bolsevik megfertőzését.” Mindezek következménye pedig egyes csapatok csődje lett. Ezek ahelyett, hogy helytálltak volna az ellenséges támadást felfogták volna, „hazaáruló módon”, bolsevik jelszavakat kiabálva kitértek a harc elől, sőt a „kötelességüket híven teljesítőket” sztrájktrórknek bélyegezték. Maga Hindenburg beosztottjának vádjait nemcsak helyeselte, de a munkásság „túlzott jólétének, hadi nyerészkedésének és a hadseregellenes defetista árulásainak” rágalomával tetézte is.

Az imperialista háború elvesztésének felismerése pillanatában a „hogyan tovább?” kétségbeejtő kérdésre adandó válasz elsősorban Hindenburgra ma-

radt, hiszen ő volt a „haza megmentője”.

Hindenburg a spai „tragikus” napokban korántsem mutatkozott hidegvérű hadvezérnek és politikusnak. A katonai vereség, az elveszett háború megmásíthatatlan ténye mégsem sodorta a kétségbeesés olyan állapotába, mint az impulzív Ludendorffot. Sőt a frontokról érkezett újabb jelentések, amelyek az antant támadások erejének csökkenéséről számoltak be, lassan visszaadták önbizalmát. A spai tanácskozások végén már arról a lehetőségről beszélt, hogy az antant támadást megállíthatják, és az elfoglalt területeken megkapaszkodva, azokat zálogként kihasználva, az ellenséggel leülhetnek a tárgyalóasztal mellé. Ha azokban az órákban még mindez Hindenburgnál is csak re-

mény volt, a csakhamar ellenkező végletbe esett Ludendorff a tábornagy óvatos kijelentését már a magabiztos hadvezér optimista nyilatkozatává hamisította a tanácskozás jegyzőkönyvében. Az azt követő mondattal pedig, amely a „politikai vezetés”, tehát a birodalmi kormány számára előírta az ellenséggel való purparlé megindítását — a meghamisított hindenburgi állásfoglalással összefüggésben — a felelősséget a békéért eleve a kormány nyakába varrta. Bölcs előrelátás volt ez, hogy később a hadvezetőséget a háború elvesztéséért ne vádolhassák, ellenben a vereséget követő megalázó béke ódiumát a „politikai vezetés” számlájára írják.

Hindenburg sem akkor, sem az után nem tiltakozott szavai meghamisításáért.

Így az talán az egyik téglája lett a későbbi „tördöfési” legenda hatalmas építményének.

A Hindenburg—Ludendorff-féle optimizmus azonban nem tévesztette meg a széteső Habsburg birodalom hazautazó császárárt. IV. Károlyban az egyre súlyosabb nyugati vereségek láttán erősebben mint valaha, az antanttal való azonnali béke — s ha kell, a különbéke — gondolata élt, annál is inkább, mivel az antant féltelme a bolsevizmustól a Habsburg Monarchia fenntartásának reményeit élesztette. Bár a Habsburg állam minden ízében hozzá volt kötve a császári Németországhoz, a menekülés vágya a süllyedő hajóról néhány hét múlva kikényszerítette külügyminisztere, Burián István „békelépését”, aki szeptember 14-én, függetle-

nül a nagy szövetséges előzetes beleegyezésétől, a hadviselő felek „kötetlen megbeszélését” a béke lehetőségéről javasolta valamelyik semleges ország területén.

Az Osztrák—Magyar Monarchia lépése a német hadvezetőség legsúlyosabb ítéletével találkozott. Hindenburg és Ludendorff „Habsbourg—Bourbon árulásról”, a „szövetségi hűség felrúgásáról” beszélt, de mélységesen hallgatott azokról a békelépésekről, amiket A. Hintze német külügyi államtitkár — éppen a hadvezetőség hallgatólagos beleegyezésével — a semleges holland kormánynál kezdeményezett.

Hindenburg nem volt hajlandó eltérni, hogy a tanácskozásokon az antanttal a Monarchia játssza a prímhegedűs szerepét, vagy legalábbis magatartásával a

„minden elveszett” valóságát leleplezze a nyugati szövetségesek előtt. A Habsburg állam ajánlatáról alkotott elítélő vélemény azonban néhány nap alatt megváltozott. A nyugati fronton harcoló német hadsereg újabb vereségével szinte egyidőben, az antant csapatok a Balkánon áttörték a központi hatalmak arcvonalát, és Bulgária azonnali fegyverszünetet kért.

Bulgária, majd azt követően Törökország elvesztése megnyitotta az utat a Habsburg birodalom déli határai felé, és Németország Délkelet-Európából kiinduló támadás veszélye előtt állt. De nem sok jóval biztatott a délnyugati (olasz) arcvonal helyzete sem. A már végnapjait élő Osztrák—Magyar Monarchia elleni küszöbön álló offenzíva Dél-Németországot sodorhatta halálos veszélybe.

Hindenburg és Ludendorff a császári Németország további sorsa szempontjából mégis a nyugati arcvonalat ítélte döntőnek, és mindent elkövettek az ottani ellenállás fokozására. A hadvezetőség intézkedéseit azonban szinte napok alatt keresztülhúzta az imperialista háborúba belefáradt német dolgozó tömegek minden eddiginél nagyobb ellenállása. Németországban végigszántott a munkások és parasztok eddig nem tapasztalt erősségű háborúellenes mozgalma. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom példája nyomán érlelődött az imperialista junker—nagytőkés osztályszövetség megdöntésére hivatott népforradalom.

A szeptember végén Németországban előállott forradalmi helyzetből egyetlen kiút Hindenburg és Ludendorff számára a

háború azonnali befejezése és úgynevezett parlamenti reformok ígéretével a forradalom feltartóztatása lehetett. Legsürgetőbb feladatnak a külső ellenséggel való megegyezés tűnt, amely kezükben hagyta volna a hátország megfékezésére és egy későbbi revánsháborúra szánt hadsereget. Míg ez a megegyezés létrejöhetett, Ludendorff hajlandó volt a dolgozó tömegek látszatreformokkal, félmegoldásokkal való félrevezetésének „heroikus” munkáját a liberális Miksa badeni nagyherceg új kormányára és az uralkodó osztályok monarchiájának megmentését támogató szociáldemokrata Ebertre és hasonló elvtársaira bízni.

A Hohenzollern monarchia külső és belső megmentésének eme „grandiózus koncepciója” készítette a Hindenburg—

Ludendorff-féle hadvezetőséget arra, hogy szeptember 29-én fellépjen az azonnali fegyverszüneti tárgyalások megindításáért és a jobboldali szociáldemokrata vezetőkkel tarkított új kormány kinevezéséért.

A hadvezetőség „kapitulációja” az uralkodó osztályok szélsőséges csoportjában általános megrendülést váltott ki. Maga Hindenburg is úgy érezte, Ludendorff türelmetlen követelődésével túllőtt a célon és a szeptember 29-ét követő napokban, fenntartva a fegyverszüneti tárgyalások időszerűségét, egyre inkább a feltételek várható keménységét sugallta. Ezzel a talajt akarta előkészíteni azoknak visszautasítására — a nép nevében. Ugyanakkor remélte, hogy az ellenség hosszú béketárgyalásokra kényszeríthető, ami elég lehetőséget nyújt a hadsereg újjászervezésére,

a hadműveletek elhúzására 1919 tavaszáig és a hátországi rendteremtésre. Mindez pedig a kedvező béke kilátásait növelte volna a bolsevizmus európai, így németországi térhódításától rettegő antanttal szemben.

Hindenburg nézetét az új kormány élére kerülő Miksa, badeni nagyherceg sok vonatkozásban osztotta. Bár az adott helyzetben sokkal fontosabbnak tartotta a „demokratikus átalakulást”, a „felülről végrehajtott forradalmat”, mint a katonai vereség nyílt bevallását a nyugati szövetségesek előtt. Miksának eme véleménye teljes támogatásra talált a többségi és független szociáldemokrata vezetők részéről, akik benn ülve az új kormányban, a császárnak a „parlamentáris államforma” bevezetéséről szóló szeptember

30-i rendeletét a demokrácia születéseként, illetve a demokrácia és a szocializmus győzelmeként ünnepelték.

Miksa kancellár „liberális” nézetét azonban Hindenburg mereven elutasította, mert a „demokratizmus szelepeinek felnyitása — mint mondta — a Monarchia létét tenné kérdésessé.” Így a Miksa—Ludendorff vitában, amely az azonnali fegyverszüneti kérelem elküldése körül folyt, Ludendorff mellé állt, és kikényszerítette a központi hatalmak október 5-i fegyverszüneti és békekérelmét Wilsonhoz.

Az október 5-ét követő napokban Hindenburg mind ellenségesebben fordult szembe Miksa kancellár kormányával. Ebben nem kis szerepet játszott a Spartakus Szövetség október 7-i birodalmi érte-

kezetéről érkezett hír, amelyen meghirdették a Hohenzollern monarchia elleni fegyveres felkelést és követelték a munkás-katona tanácsok mielőbbi felállítását. Hindenburg tehetetlenséggel és gyengeséggel vádolta a kormányt, amely — szerinte — kisujját sem mozdította a „bolsevista felforgatók” megsemmisítésére. A másik esemény, amely a tábornagyot a kormány ellen tüzelte, Wilson válaszjegyzékének fogadtatása volt. Hindenburg egyszerűen nem tudta elviselni, hogy a kormány a megszállt területek kiürítésére vonatkozó wilsoni követelést nem utasította vissza.

Pedig a második és harmadik Wilson-válasz még ennél is továbbment. Nemcsak elítélte a német hadvezetés barbárságát (a visszavonuló csapatok mindent felégettek

maguk mögött), hanem alkotmányjogi változásokat is követelt. A kívülről az antant, belülről a tömegek nyomásával sarokba szorított kormány ingadozó magatartása a magából kikelt Hindenburgot végül is erélyes fellépésre készítette. Táviratban követelte a kormánytól a jegyzék-váltások azonnali megszakítását, a wilsoni feltételek elutasítását, és a végső „nemzeti ellenállás” meghirdetését.

Nem kétséges, hogy a távirat elküldését Ludendorff kényszerítette ki, akit október második felében W. Scheüch hadügyminiszter újabb 600 000 ember bevonultatásával biztatott. Ludendorff erőszakossága azonban nem járt eredménnyel. Az uralkodó osztályok a forradalom kitörésének küszöbén nem nélkülözhatték a külső háború lezárását és a wilsoni követelések

elfogadása a monarchia megmentésének feltételévé vált. Az uralkodó körök együttes fellépésének hatására — amelyben nagy szerepet játszottak a jobboldali szociáldemokrata vezetők — Miksa kormánya október 27-én a feltételek elfogadása mellett döntött, miután a tömegek szemében régóta gyűlöletessé vált Ludendorff tábornok beadta lemondását.

Ludendorff bukása mind a kormányban, mind a hadvezetőségben általános megkönnyebbülést keltett.

Németország uralkodó körei a béke megnyerése és a forradalom feltartóztatása reményében habozás nélkül feláldozták Hindenburg nélkülözhetetlen munkatársát. Ebben az áldozathozatalban maga a tábornagy járt elől. Hindenburg hivatalában maradt, hogy a porosz militarizmus

extrém képviselőjének eltávolításával szabad kezet kapjon a monarchia átmentésére és ha lehet, a Hohenzollernek trónjának biztosítására.

Ludendorff menesztése Hindenburg számára emberileg is mindenképpen hasznos volt, mivel az egyoldalú, konok és makacs álláspontok terhétől szabadította meg. Néhány nap múlva pedig bebizonyosodott, hogy a junker—nagyburzsoá osztályszövetség Hindenburg új munkatársának jobbat nem is kaphatott volna, mint a rendkívüli politikai érzéssel és rugalmassággal megáldott Wilhelm Groener tábornokot.

*

A Ludendorff helyére október 30-án kinevezett Groenernek a háború elvesztésével

és a készülő forradalommal kapcsolatosan nem voltak illúziói, habár maga sem hitte, hogy a forradalmi események olyan gyorsan bekövetkeznek. Groener tisztában volt azzal, hogy a tömegekben élő hit a császár háborús felelősségét illetően magát a monarchikus államberendezést fenyegeti megsemmisüléssel. Ugyanakkor Wilson harmadik válaszából arra lehetett következtetni, hogy az antanthatalmak hajlandók II. Vilmos személyét elválasztani a monarchiától. Groener voltaképpen egy nézetten volt a jobboldali szociáldemokrata vezetőkkel, akik a tömegek féken tartására „együtt üvöltöttek a farkasokkal”. F. Ebert, P. Scheidemann és társai követelték II. Vilmos azonnali lemondását. Ha Groener e véleményében addig ingadozott is, II. Vilmos menekülése Ber-

linből és megjelenése a spai főhadiszálláson, véleményében megerősítette. A császár spai jelenlétét rendkívül terhesnek érezte és november 3-a után, amikor a német flotta egységei Kielben fellázadtak és az északnémet kikötővárosokat hatalmába kerítette a forradalmi munkásság és a hozzá csatlakozott katonaság, II. Vilmost a frontra akarta küldeni, hogy ott „keresse a golyót”, s „méltó halált halva” könnyítse meg a hadvezetőség és a kormány számára a kibontakozást, vagyis a forradalom kirobbanásának megakadályozását.

De ami Észak-Németországban bekövetkezett, az már a polgári demokratikus forradalom volt, amely előtt a militarizmus megsemmisítésének, és a háborúért felelős junker — nagyburzsoá osztályszövet-

ség kisajátításának történelmi feladata állt. E forradalom méhében hordta az osztály-erőviszonyok megváltoztatásával a szocialista forradalom perspektíváit is.

A forradalom öt nap alatt végigsöpört Németországon. Munkás-, katona- és matrózfelkelések rázkódtatták meg a Hohenzollern monarchiát. November 9-én a német imperializmus fellegetvára, Berlin is a munkás- és katonatanácsok kezébe került. A győztes forradalom élén a Spartakus Szövetség állt, a börtönből kiszabadult Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg vezetésével.

A forradalom győzelme feletti örömmámorba azonban csakhamar keserűség vegyült. A megvert, de meg nem semmisített junker—nagyfőkés reakció a „többségi” szociáldemokrata Eberttel és Scheide-

mannal, továbbá a burzsoázia olyan szövetségeseivel, mint a független szocialista H. Haase, K. Kautsky és S. Dithmann, a forradalom vérbe fojtásának hadállása it építette ki.

Ennek a szövetségnek a lelke a Spaban székelő és a Hindenburg tábornagy vezetése alatt álló hadvezetőség volt, amely a forradalom kirobbanásának pillanatától kezdve minden erejét annak „alkotmányos mederbe való” terelésére koncentráta.

*

Hindenburg és Groener mindenekelőtt arra törekedett, hogy a hátországi forradalom semmiféle támogatást ne kapjon attól a frontheadseregtől, amely az ellenség meg-megújuló csapásai alatt és a hazai

események termékenyítő hatására a forradalmi erjedés útjára lépett, és egyre inkább közeledett a Rajna partjához, ahonnan a forradalmi erőkkel egyesülve az orosz példa megismétlésével fenyegetett. Groener tehát november 6-án sietve Berlinbe utazott és Miksa kormányával együtt sürgősen összeállította a fegyverszüneti bizottságot. Ezalatt Hindenburg tábornagy táviratban kérte Foch marsallt, az antantfőparancsnokot a fegyverszüneti bizottság azonnali fogadására.

Groener berlini tartózkodása során több ízben tárgyalt F. Eberttel és Ph. Scheidemannal, akik szinte könyörögve kérték: kössék meg a fegyverszünetet és a hadvezetőség kényszerítse a császárt lemondásra, mert csak így remélhetik a bolsevizmus elkerülését.

Groener erre a fegyverszüneti bizottsággal együtt nyomban visszautazott Spaba, ahová másnap megérkezett Foch kedvező válasza: hajlandó fogadni a német megbízottakat. Mint később a fegyverszüneti bizottság elnöke, M. Erzberger megjegyezte, Foch hajlandósága rendkívüli jókedvre derítette Hindenburgot (Groener: „Nem kellett fehér zászlót lengetni!”). Csak az bosszantotta, hogy „Berlin” nem hajlandó eltekinteni a császár lemondásának egyre hangosabb követelésétől.

Hindenburg eme bosszankodása nagyon jól átgondolt manőver volt. Lelkében ekkor már régen „leírta” II. Vilmos császárságát, de nagyon vigyázott arra, hogy „legfőbb ura és parancsolója előtt” jó színben tűnjék fel. Felháborodva benyújtotta lemondását, amit a trónjáért

reszkető II. Vilmos természetesen nem fogadott el. Ez után jól megrendezett színjáték következett. Sűrű telefonálgatás Berlinnel, amelynek kapcsán a tömegek által sarokba szorított Miksa-kormány állandóan a lemondást követelte, majd gondterhelt viták egymásutánja, amelyek tarkítva voltak közben befutott baljóslatú jelentésekkel a hadsereg magatartásáról. Ezek a jelentések többnyire az igazságot mondták el, így pl. a Wittelsbachok elűzését Bajorországból, a mecklenburgi nagyherceg menekülését, a forradalmi állapotokat a Rajna mentén, ahol munkás- és katonatanácsok tartják kezükben a hatalmat stb.

Groener november 8-án „feldúltan” tájékoztatta II. Vilmost berlini útjáról és a forradalom rohamos terjedéséről. A csá-

szár magából kikelve jelentette ki: a hadtereg élére áll, áttör a Rajnán és elfoglalja Berlint. Hindenburg és Groener a császár kalandor tervét visszautasították, sőt annak kilátástalanságát hangsúlyozandó, harminckilenc frontparancsnokot megkérdeztek a hadsereg magatartásáról. Ezek háromnegyed része kijelentette: a hadsereg nem áll legfelső hadura mögött, és nem hajlandó harcolni a bolsevizmus ellen.

II. Vilmos ezzel reménytelen helyzetbe került. Helyzetének súlyosságát fokozta a szüntelenül megismétlődő berlini követelés: mondjon le! A császár hajlandó lett volna lemondani a császári trónról, de mindenképpen meg akarta tartani a porosz királyi címet. Hindenburg ez ellen is határozottan tiltakozott, és utasítására telefonon közölték Berlinnel: a császár

lemond. Miksa kancellár, akít a berlini események ekkor már szinte fizikai létében fenyegettek, a császár és a trónörökös lemondását kész tényként jelentette be, és a kancellárságot átadta a szociáldemokrata Ebertnek. Miksa kancellár bejelentésében már szó sem volt a régensségről, amiről pedig az új kancellár, Ebert még mindig álmodozott, illetve II. Vilmos eltávolításával magát a monarchiát megmentettnek látta. Monarchista érzelmeire mi sem volt jellemzőbb, mint az, hogy november 10-én súlyos szemrehányást tett Scheidemannnak, mivel az Liebkechtől és a spartakisták „bolseviki forradalmától” való félelmében a kancellária erkélyéről kikiáltotta a köztársaságot.

Scheidemann lépése kétségkívül a félelem szüleménye volt, hatásában azonban

felért a német forradalom elleni első nagy támadással. A polgári köztársaság bejelentése azonban sohasem válhatott volna azzá amivé lett, ha akkor éjszaka a hadvezetőség és személyesen Hindenburg tábornagy nem távolították volna el a köztársaság útjából a legnagyobb akadályt II. Vilmos volt császár hollandiai száműzetésbe kényszerítésével.

Hindenburg tábornagy ugyanis november 9-ének délutánján világosan felismerte, hogy a forradalom diadalútján a halálos veszedelembe került junker—nagytőkés osztályszövetség megmentésének elengedhetetlen feltétele II. Vilmos haladéktalan eltávolítása Németországból. Vitathatatlan tény, hogy ebben a felismerésben Groenernek, a „würtembergi generálisnak” nem kis szerepe volt. De az is igaz,

hogy Hindenburg porosz tábornagy egy pillanatig sem habozott feláldozni „legfőbb urát és parancsolóját”, ha a német uralkodó osztályok érdeke azt kívánta.

A volt császár eltávolítása azonban nem volt könnyű feladat. Amellett Hindenburgnak olyan megoldást kellett találni, hogy soha ne érhesse őt a száműzetésbe kergetés „szomorú vádja”. Hindenburg tábornagy ezt a feladatot nagy ügyességgel oldotta meg s ha élete végén lelkiismeretfurdalása is volt, minden esetben hangsúlyozta november 9-i tettének helyességét.

Délután négy órakor közölte II. Vil-mossal, hogy személyes biztonságát, testi épségét a főhadiszálláson és környékén nem tudja szavatolni. A megrémült császár erre tüstént különvonatán keresett

menedéket. Mielőtt azonban erre sor került volna, Hindenburg gondterhelt arccal szóba hozta „a svájci, illetve hollandiai utazást”. II. Vilmos teljesen összetörten vette tudomásul „legkedvesebb tábornagya tanácsát”, majd váratlanul az ellenkező végletbe esve, határozottan visszautasította azt és kijelentette: hadserege élére áll és Berlin ellen vonul. Szavai elhangzása után Hindenburg és Groener „jóindulatúan” közölték, hogy még a védőőrizetét ellátó zászlóalj is teljesen megbízhatatlan. Ez után Hindenburg tábornagy — öreg korára való hivatkozással — nyugovóra tért és megtiltotta, hogy bárki is zavarja őt — beleértve magát a császárt is. Hindenburg már javában az igazak álmát aludta, amikor az idegösszeomlás határáig eljutott II. Vil-

mos az önkéntes száműzetésbe vonulás mellett döntött, és november 10-én reggel öt órakor különvonatán átlépte a holland határt.

Hindenburg eme magatartását később sokan dezertálásnak minősítették. Ő maga viszont a császárt vádolta a hadsereg és a haza cserbenhagyásával. Szavait alátámasztotta környezetének tanúvallomása is: ő, Hindenburg tábornagy effektíve nem kényszerítette a császárt menekülésre. Sőt arra is hivatkozott, hogy november 10-én reggel kilenc órakor, amikor először értesült a császár elutazásáról, „feldúltan kutatott az után a személy után, aki urát erre a lépésre bírta.” Persze, Hindenburg soha nem vallotta be, hogy az utolsó Hohenzollern császár letűnése közvetlenül az ő és Groener gondosan kitervelt akció-

jának eredménye volt. Egyébként Hindenburg ezt még halálos ágyán sem ismerte el.

A forradalom elsöprő győzelme csakhamar a feledés homályába taszította a Hohenzollern dinasztia száműzetésének óráit. A Hindenburg—Groener-féle hadvezetőségnek sokkal nagyobb feladatra kellett felkészülni. A fegyverszünet bármi áron történő megkötésével visszanyerni a hadsereget, hogy annak birtokában — szövetségben a szociáldemokrata Eberttel — hátba támadhassák a győztes forradalmat és megmentsek a halálos veszélybe került tőkés társadalmi rendet.

ÖSSZEESKÜVÉS. AZ ELLEN- FORRADALOM GYŐZELME

A külső szemlélő november 10-én semmi különösebb változást nem tudott volna felfedezni Hindenburg tábornagy arcán. Az agg vezérkari főnök rendíthetetlen nyugalommal nézett a jövő elé, amely e pillanatban korántsem látszott ígéretesnek.

A novemberi forradalom végigsöpört Németországon. Jelentőségében azonban túlnőtt az ország határain. A német forradalom a legnagyobb antiimperialista forradalmi tömegmozgalom volt Európában a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta, amely kihatásaiban nemcsak a nyugat- és délkelet-európai forradalmi mozgalmakat erősítette, hanem a breszt-litovszki

rabló béke felszámolását és a megszállt szovjet területek felszabadítását is. A forradalom ugyanakkor néhány nap alatt megadta a demokratikus szabadságjogokat, és igen fontos pozíciókhoz juttatta a dolgozó német népet.

Mindemellett a forradalom a hatalmi viszonyokat alapvetően nem változtatta meg. A császárság helyébe lépő köztársasággal a tulajdon- és termelési viszonyok változatlanok maradtak. De mint az imperializmus korszakában minden forradalomnál, amely a munkásosztály vezetése alatt állott, Németországban is adva volt a forradalom szocialista forradalom-má való átnövésének lehetősége. Ez az objektív feltételek mellett attól is függött, hogy a szocialista forradalmi erők létre tudják-e hozni azt a bolsevik típusú mun-

káspártot, amely a dolgozó tömegeket erre a feladatra szervezi, vezeti és győzelemre viszi. 1918 novemberében úgy tűnt, hogy ilyen párt megteremtésének és a szocialista forradalom győzelmének feltételei mindinkább megérnek. A megdöntött, de meg nem semmisített uralkodó osztályok és kiszolgálóik, a szociáldemokrata vezetők szemében a Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg vezette Spartakus Szövetség — az oroszországi példa nyomán — azonnal a proletariátus forradalmi pártjának minősült, tevékenysége pedig a szocialista forradalom előkészítésének tényével azonosult.

A hindenburgi „nyugalom” voltaképpen az érlelődő szocialista forradalom veszélyének félelmét takarta és azt a lázas tevékenységet, amelyet a vezetése alatt

álló hadvezetőség és a kancellárrá lett Ebert között november 11-én megkötött ellenforradalmi harci szövetség fejtett ki a forradalom megállításáért, a tőkés-nagybirtokos osztályt veszélyeztető bolsevizmus kiirtásáért.

A szövetség létrehozása Hindenburg közvetlen beosztottjának, Groener tábornoknak az érdeme volt. Groener régóta felismerte az érdekezésszerűséget a szociáldemokraták vezette kormánnyal, és le nem becslhető energiával győzte meg a monarchista-militarista tábornokokat a „demokratikus köztársaság” támogatásának szükségességéről. Az érdekezésszerűség jelei a Foch marsall által diktált súlyos fegyverszüneti feltételek elfogadásával kapcsolatban félre nem érthető módon mutatkoztak meg. Ebert a hadvezetőség véle-

ményével összhangban, a hadsereg megmentésének és a forradalom elleni bevetésének reményében a fegyverszünet sürgős aláírása mellett döntött. A november 11-én, Compiègne-ben aláírt fegyverszüneti egyezmény nemcsak a négy év óta folyó imperialista háborúnak vetett véget, hanem a hadsereg viszonylagos épségét is megóvta és egyelőre elhárította azt a veszélyt, hogy kötelékei felbomolva, váratlanul a hátországra zúduljanak, s a szocialista forradalmi erők tartalékaivá válva, „megcsinálják a bolsevista forradalmat”.

A „hadsereg és a köztársaság jövője” fölötti aggodalom motiválta Groener aznap esti történelmi lépését: Ebert felhívását telefonon. Eberttel Groener közölte: A hadsereg a kormány rendelke-

zésére áll. Ennek fejében Hindenburg és a tisztikar elvárja a kormány támogatását a hadsereg fegyelmének és rendjének fenntartásában. „A tisztikar egyben követeli a bolsevizmus leküzdését, s erre bármikor bevetésre készen áll.” „Ebert elfogadta az általam felajánlott szövetséget . . . Ettől kezdve minden áldott este a birodalmi kancellária és a hadvezetőség közti titkos telefonvonalon megbeszéltük a szükséges intézkedéseket. A szövetség bevált” — írja Groener visszaemlékezésében.

A szövetség létrejöttéről Hindenburg másnap szerzett tudomást, és azzal messzemenően egyetértett. Helyeslése érthető volt, mivel tudta, hogy a reakciós porosz tisztikar és hadsereg átmentéséről van szó az új „demokratikus” államba,

akiket sem Ebert, sem elvbarátai nem nélkülözhettek a „bolsevizmus elleni harcban”. Az Eberthez fűződő titkos kapcsolat gyümölcsöző voltát Hindenburg azzal is bizonyítottanak látta, hogy Ebert a kormány nevében — az ő kérésére — még aznap táviratot küldött a hadvezetőségnek, amelyben követelte a hadsereg fegyelmének és rendjének fenntartását, és a szükséges intézkedések meghozatalát Hindenburg tábornagy belátására bízta.

Ebert említett táviratát november 12-én újabb távirat elküldése követte. Ebben Hindenburg kérésére kijelentette: „a tisztek jogai sérthetetlenek, és a hadseregben létrejött katonatanácsok feladata a tiszt és katona közti bizalom fenntartása, az élelmezés és szabadságolás ügyeibe

való beleszólás úgy, hogy ezáltal a rendbontásnak és a lázongásnak eleje vétessék”.

Nem kétséges, hogy Ebert fenti távirataival nevét és beleegyezését adta a hadvezetőségnek a forradalom egyik legfontosabb harci szervének, a katonatanácsoknak megsemmisítésére irányuló akciójához. Ez a gondosan kitervelt akció nem is váratott sokáig magára. Amikor november 14-én, Hindenburg parancsára a hadvezetőség a belgiumi Spaból a Kassel melletti Wilhelmshöhebe települt át, a tábornagy nyíltan hadat üzent a katonatanácsoknak. Még aznap parancsot adott ki Groenerrel, amely elrendelte az ún. bizalmi hálózat kiépítésével a katonatanácsokban levő pozíciók megszerzését. Ezt követte a had-

vezetőség kebelében a katonatanács felállítására, Groener egyik altisztjének elnökletével. Ez határozatában „a hadsereg atyjának és a német jövő letéteményesének” nevezte Hindenburg tábornagyot. Hindenburg saját katonatanácsának határozatát a hadseregnek kiadott parancsával nyugtázta, és egyben bejelentette: „Mi mindnyájan arra törekszünk, hogy a mostani Ebert—Haase forradalmi kormány megszilárduljon és lelkesedéssel üdvözöljük az új alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását a hadsereg védelme alatt.”

Ezek a szavak messzemenően megnyugtatták a szociáldemokrata kormányt, amely a Hindenburg iránti hálát azzal fejezte ki, hogy ügynökei Berlinben, a forradalom szívében végigjárták a ka-

szárnyákat és demagóg beszédeikkel az ottani katonatanácsokat a spartakisták ellen sorakoztatták fel, miközben a kormány és a hadvezetőség iránti lojalitás csapdájába csalták őket.

A szociáldemokrata kormány erőfeszítései azonban eltörpültek a hadvezetőségnek a fronthadseregben kifejtett féktelen demagógiája mellett. A visszavonuló és Németország felé közeledő frontcsapatot a Groener által kiküldött ún. sérumspriccerek lepték el. Ezek a hátszázai eseményeket csak felületesen ismerő katonák előtt a novemberi forradalmat gyalázták, és a „hátszázban dühöngő bolsevista anarchia” és háborúvesztés egyetlen okának tüntették fel. Az antibolsevista agitáció a fronthadsereg katonatanácsainak szétzüllesztésé-

vel párosult olyannyira, hogy december elején Groener a frontheadereg katonatanácsainak teljes kézben tartását jelentette Hindenburg tábornagnak.

A hadvezetőség akcióját időközben a Baltikum területén levő megszálló alakulatokra is kiterjesztette. Ott a helybeli német földbirtokosok anyagi és erkölcsi támogatását élvező tisztikar a katonatanácsok „megreformálásában” talán még nagyobb sikereket ért el, mint a nyugati front sérumspriccer-hada. Az egykori vezérkari főnök öccse, Falkenhayn vezérezredes elnöklete alatt működő katonatanács „megbízható, hazájukhoz hű front-harcosokból” már november közepén felállította az ún. „Vasdandárt”, hogy „kedvező pillanatban Németországba tör-

ve, véget vessen az anarchiának, és megdöntse a néhány moszkvai ügynök előtt hajbókoló kormányt.”

A 10. hadsereg puccsterve, amelynek értelmi szerzője a Hindenburg által megvetett Falkenhayn volt, rendkívüli mértékben zavarta a hadvezetőség és a kormány kialakult jó kapcsolatát. Groenernek nem kis erőfeszítésébe került, hogy a kétségbeesett Ebertet megnyugtassa, és annak Falkenhayn „túlkapásai” miatti elkeseredését eloszlassa. Mégis azt kell mondanunk, hogy a Falkenhayn-intermezzo a Hindenburg—Groener—Ebert szövetségnek sokkal inkább használt, mint ártott. November 19-én a hadvezetőségben felállított „katonatanács” kiáltványt intézett a hadsereg valamennyi katonatanácsához s felszólította azokat:

támogassák az Ebert—Haase-kormányt a Spartakus Szövetség és a független Szocialista Párt ellen.

A felhívás nyomán a Rajnán átlépő fronthadsereg katonatanácsai azonnal megkezdték a helyi munkás- és katonatanácsok felszámolását, ami nem egy esetben véres összetűzéshez vezetett. Ezek a „túlkapások”, — ahogy Groener nevezte — megijesztették a kormány több tagját, mivel attól tartottak, hogy a hazatérő katonaság a reakciós erők eszközévé válik és a kormány megdöntésére tör. De csakhamar megnyugodtak, mert Groener időközben újabb megállapodást kötött Eberttel tíz „megbízható” fronthadosztály Berlinbe küldéséről a Spartakus „aknamunka” végleges felszámolására. Hogy a készülő katonai puccsnak na-

gyobb nyomatékot adjanak, Hindenburg december 1-én Ens városkában megrendezte a katonatanácsok konferenciáját, amely kinyilatkoztatta a hadsereg hűségét Ebert kormánya iránt, és a fegyveres védelem egyidejű felajánlásával, újólag követelte az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását.

A Hindenburg-féle konferencia állásfoglalása roppant jelentőségű volt. Nemcsak azt mutatta meg, hogy a hadvezetőség egyértelműen az Ebert szorgalmazta burzsoá nemzetgyűlés összehívása mellett tette le a garast — olyan időben, amikor a szocialista forradalmi erők a tanács hatalomért harcoltak — hanem válogatott katonai erők Berlinbe küldésével elérkezettnek látta az időt a véres leszámolásra is.

- A csapatok bevonulása Ebert és Scheidemann asszisztálása mellett történt meg, ami óriási felháborodással töltötte el Berlin forradalmi népét. December 6-án, a forradalom napjaiban oly sok bátorságot felmutató, főleg munkásokból álló népi tengerészhadosztály a birodalmi kancellária épülete előtt tüntetett W. Lequis tábornok ellenforradalmi csapatai ellen. A tengerészek elvonulása után a túlerőben levő ellenforradalmi katonai egységek végigdúlták Berlin központját. Egy csoportjuk Karl Liebknecht után kutatott, aki december 3-án a Rote Fahne c. újságban leleplezte a készülő katonai összeesküvést. Másik csoport Rosa Luxemburgot kereste életre-halálra, útközben összerombolva a Rote Fahne szerkesztőségét, majd letartóztatta a

Munkás Végrehajtó Bizottságot. Egy harmadik különítmény a Spartakus Szövetség gyűlésén részt vett és az utcán békésen haladó csoportra sortüzet adott, amely tizennégy halálos áldozatot követelt.

A katonai vérengzésre Berlin népe december 7-én általános sztrájkjal és tömegtüntetéssel válaszolt. A Spartakus Szövetség által mozgósított munkásság hősie fellepése ekkor még elég erős volt ahhoz, hogy a katonai puccskísérletnek véget vessen.

A kudarc elsősorban Ebertet és a többi szociáldemokrata vezetőt törte le. Hindenburg tábornagy viszont azonnal akcióba lépett, hogy a szociáldemokrata kormányt most már teljesen a hadsereghez és a reakciós tisztikarhoz láncolja.

December 8-án Eberthez írott levelében a további támogatást a katonatanácsok végleges felszámolásának feltételéhez kötötte, és az alkotmányozó nemzetgyűlés mielőbbi összehívása mellett kardoskodott.

A Hindenburg-levél klasszikus példája volt az ellenforradalmi reakciós erők által sarokba szorított kormány zsarolásának. Ebert december 10-én a Brandenburgi Kapunál ünnepélyesen „keblére ölelte” az ellenforradalmi csapatokat, ami a tömegek újabb nagy megmozdulását váltotta ki, de megrendítő hatást gyakorolt magukra a csapatokra is. A köztük beékelődött spartakisták agitációja nyomán soraik csakhamar megbomlottak. Az alakulatok teljes felbomlását csak úgy tudták elkerülni, hogy

még aznap a Berlin környéki helyőrségekbe vonták vissza őket. A bomlást azonban így sem lehetett feltartóztatni. A berlini ellenforradalmi fegyveres erő karácsonyra már nem volt félelmetes hatalmi tényező. Ugyanez történt a Németország más városaiban levő frontcsapatokkal is. A december végi napokban úgy tűnt, hogy az utolsó gát is leomlik a szocialista forradalmi erők hatalomátvétele előtt.

Ebben a helyzetben mit sem számított, hogy Ebert szociáldemokrata Volkswehr felállítását kísérelte meg vagy hogy a tanácskongresszus, demagóg szónokok fellépése nyomán, december 14-én az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása mellett döntött. Sőt a december 23-án W. Lequis tábornok megbíz-

ható emberei által végrehajtott újabb vérengzés (két halott, három sebesült), amely e folyamatot akarta feltartóztatni, december 24-én szégyenteljes futásba torkollott. A katonák a spartakisták vezette tömegtüntetés előtt nemcsak meghátráltak, hanem teljesen felbomolva, a forradalmi tömegeknek adták át az utcát. Sajnos Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg nem ismerte fel a hatalom azonnali megragadásának történelmi pillanatát, és megelégedve az ellenforradalmi erők akciójának megghiúsulásával, az utcákat kiürítették.

Néhány nap eltelte bebizonyította, hogy a Spartakus Szövetség tétovázása a német szocialista forradalmi erők végzete volt. Mert míg legjobbjaik a tömegek összefogásával csak ezutánra ter-

vezték a szocialista forradalmi felkelést, a Wilhelmshöhén lázasan tevékenykedő hadvezetőség sorra állította fel monarchista tisztek szabadcsapatait s készítette fel őket a berlini végleges bevonulásra, majd teljes jobboldali fordulatot kényszerített ki az Ebert-kormányban is. A spartakistákkal szimpatizáló független szocialistákat kigolyózták. Helyükre a szélsőjobboldali szociáldemokrata G. Noske és F. Wiessel került.

Így 1919 elején, amikor a szocialista forradalmi erők december 30-án létrehozták a munkásosztály és a dolgozó tömegek forradalmi pártját, a Németország Egyesült Kommunista Pártját, a szociáldemokrata Ebert-kormány és a velejéig reakciós tiszti különítményekkel rendelkező hadvezetőség az ellenfor-

radalom véres győzelmét készíthette elő.

Hindenburg és Groener gyors győzelmet akart, hogy a német tömegek kedvét örökre elvegye a forradalomtól. Akaratuk egy volt a szociáldemokrata hadügyminiszterével, Noskeével, aki nem is rejtette véka alá határozott szándékát, (mint mondotta) a „véreb” szerepének eljátszását. A hadműveleti terveket és a szabadcsapatokat a Hindenburg—Groener-hadvezetőség adta, a leszámolást pedig Noske hajtotta végre.

1919. január 5—10 között Noske reakciós tiszti különítményei Berlinben lecsaptak a szocialista forradalmi erőkre. A „Spartakus-felkelés” elhárításának ürügyén vérfürdőt rendeztek Berlin munkásnegyedeiben. Gyilkos golyóik az elsők

között oltották ki a német munkásmozgalom forradalmár harcosainak, Karl Liebknechtnek és Rosa Luxemburnak az életét. A Noske-csapatok dühe ez után a vidéki forradalmi gócok ellen fordult. A tiszti különítmények január közepén végidúlták Brémát, februárban Münstert és a Ruhrvidéket. Február utóján a közép-német iparvidék került sorra. Halle, Lipcse, Schkopau utcáin dühöngött az ellenforradalmi terror. Március elején újabb berlini vérfürdő következett (ezerkétszáz halott, tízezer sebesült), majd az ellenforradalmi alakulatok Braunschweiget „tisztították meg”. Áprilisban Szászországon söpört végig a különítmények terrorja. Májusban Bajorország városai estek áldozatul a Noske-féle csapatoknak. (Egyedül Münchenben ötszáz

kommunistát gyilkoltak le.) A véres „tisztogatások” még hónapokig tartották rémületben Németország dolgozó tömegeit, míg végül is az ellenforradalmárok maradéktalan győzelmével a juncker—nagyfőkés kizsákmányoló rend megmenekült a szocialista forradalomtól.

A MONARCHISTA ÚTJA A KÖZTÁRSASÁG ELNÖKI SZÉKÉBE

elektronik

Hindenburg tábornagy az ellenforradalmi terror véres akcióiban ~~tevélegesen~~ nem vett részt. A „piszkos munkát” átengedte a szociáldemokrata Noskénak, akinek teljesítményét 1919. március 5-én az alábbi módon nyugtázta feleségének írt levelében: „Szerencsére Noske épp úgy gondolkodik, mint mi”. — „Noske valóban jó benyomást kelt, katona módjára gondolkodik.”

Hindenburg tábornagy e sorokat a kelet-poroszországi Kolbergben fogalmazta meg, ahová a hadvezetőség február 14-én, három nappal a weimari alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása után áttelepült. A tábornagy gondolatai

ekkor már nem a nemzetgyűlés munkája körül jártak, hiszen annak menetét a hadvezetőség által kirendelt tiszti szabadcsapatok jó irányban befolyásolták. De maguk a résztvevők is, szociáldemokraták és az újjászületett burzsoánagybirtokos pártok képviselői, egyetlen feladatot láttak maguk előtt: a noskei ellenforradalmi terrorral megmentett kapitalista rendszer törvényesítését. Ez — távol Berlintől és a szabadcsapatok árnyékában — néhány nap alatt meg is történt. Az új alkotmánnyal szentesített osztályellenesség védelmét a Scheidemann vezette szociáldemokrata-polgári koalíciós kormányra bízták.

Weimart illetően tehát a tábornagnak és Groenernek semmi fenntartása nem volt. Hindenburg figyelmét sokkal

inkább a noskei tisztogatás befejezetlensége kötötte le, de az a félelem is, hogy a terror ellen harcoló munkás-paraszt tömegek Keletről — Szovjetországból — támogatást kaphatnak. A tábor-nagy döntése az áttelepülésről Kolbergbe ennek a veszélynek az elhárítását célozta. A hadvezetőség — szabad csapatai irányításával — magára vállalta a „bolsevizmus elleni gát” szerepét, de arra is jutott ideje, hogy az új lengyel burzsoá állam területi aspirációival szembeszálljon.

A hadvezetőség kolbergi időszaka valóban tele volt drámai eseményekkel. A tiszti különítmények amellet, hogy megvédték a porosz nagybirtokosok földjeinek és a német tőkésék bányáinak, üzemeinek egy részét a lengyel annexiós törekvésektől, Sziléziában, Pomerániá-

ban véresen leverték a spartakista mozgalmakat és elfojtották a kelet- s nyugatporoszországi parasztfelkeléseket. A Baltikumban állomásozó megszálló erők pedig az ottani német földbirtokosokat vették védelmükbe a lett és litván tömegek szocialista forradalmi mozgalmaival szemben. A hadvezetőség bolsevizmus elleni védőgátja ugyanakkor biztosította a noskei ellenforradalmi terror szabad garázdálkodását és győzelmét Németország földjén.

Hindenburg 1919. április 26-án levelet intézett a köztársasági elnökké választott Eberthez és bejelentette lemondását. A konszolidálódó ellenforradalom sikerei megérlelték benne a gondolatot, hogy szerepe, történelmi küldetése véget ért. De visszavonulási szándékát a közelgő

béketárgyalások is motiválták. Ő, a csatákban győztes hadvezér nem akarta nevét adni ahhoz a rendkívül súlyos, megalázó békéhez, amelyet az antant-hatalmak készítettek a legyőzött és számukra a forradalom miatt különösen gyűlöletessé vált Németország számára. A lemondást Ebert nem fogadta el, hiszen Hindenburg tekintélyét sem ő, sem a kormány nem nélkülözhetette. Hindenburg nem is állt sokáig ellen, sőt ő volt az, aki a súlyos feltételek miatt újabb forradalomtól féltő Scheidemann-kormánnyal szemben Ebertet támogatta a versailles-i békediktátum elfogadásában.

Mint már annyiszor, a hindenburgi magatartás ezúttal is mestermunka volt. Miután a kormány a harci cselekmények újbóli felvételének gondolatával foglal-

kozott, Hindenburg Groeneren keresztül az ellenállás kilátástalanságát hangsúlyozta. De nem is annyira a harc várható sikertelenségéről volt szó, hanem a Noskei mű veszélyeztetéséről a háború folytatása esetén. Mert ki garantálhatta a szocialista forradalom elkerülését, ha Németország népe ismét a háborús megpróbáltatások útjára sodródik?

Hindenburg utasítására Groener a béke mindenáron való elfogadását sürgető Noske és Ebert mögé állt. Maga Hindenburg pedig a háború továbbfolytatása mellett ágáló tábornokok egy részét elmozdította vagy alakulata éléről eltávolította. Június 23-án déli 12 órakor Groener Hindenburg jelenlétében telefonon hívta Ebertet, hogy a hadvezetőség végleges állásfoglalását közölje a versail-

les-i béke aláírásáról. Mikor erre sor került, Hindenburg „tapintatból” a szobában hagyta Groenert, és csak a telefonbeszélgetés után jött vissza ezekkel a szavakkal: „Tulajdonképpen igaza van, Önnek el kell játszania a fekete bárány szerepét.” A „haza megmentője” nem volt jelen az aláírást követelő szavak elhangzásakor.

Június 28-án a német küldöttség aláírta a versailles-i békediktátumot. Ekkor már Hindenburg nem állt a hadsereg élén. Június 24-én — tiltakozásul a békediktátum ellen —, (amelynek elfogadását ő maga szorgalmazta) lemondott. Lemondása előtt két nappal még felfüggesztette O. von Below tábornokot, aki a „nemzeti ellenállás” megszervezésére szólította fel Hindenburgot.

Hindenburgot július 3-án ünnepélyesen búcsúztatták Kolbergben. Távozását az elismerés és köszönet kísérte mind a kormány, mind az uralkodó körök részéről. Amikor Hannoverben, a várostól kapott villában, a legmagasabb nyugdíj és egyéb juttatások birtokában a tábornagy visszagondolt az elmúlt esztendő eseményeire, úgy érezte: megérdemelte az emberek háláját, hiszen egy vesztés háborút követő forradalom viharában nagy részt vállalt a junker—nagybirtokos osztályszövetség megmentéséből, és a burzsoá-demokratikus köztársaság államrendszerében kizsákmányoló hatalmának lényegében változatlan fenntartásából.

A magánélet csendjébe visszavonult Hindenburg marsallt látszólag nem fog-

lalkoztatták többé a politikai élet minden-
napos eseményei. A külső szemlélőnek
úgy tűnt, mintha kizárólag a múlt emlé-
keinek szentelte volna magát. Holott a
valóságban ajtaja tárva-nyitva volt a
vilmosi Németország politikusai számára,
akik élvezve a weimari demokrácia biz-
tosította személyi sértetlenséget, szívósan
dolgoztak a burzsoá demokratikus köz-
társaság megbuktatásán és a Hohenzol-
lern monarchia restaurálásán. Erejüket
növelte a reakciós porosz tisztikar, amely
Groener utódjának, H. von Seeckt tá-
bornoknak a jóvoltából az új hadsereg
kulcspozícióit fokozatosan megszerezte
és a „véreb” Noske bizalmának leté-
ményese volt.

Hindenburg tábornagy 1919 második
felében szilárdan meg volt győződve

arról, hogy a weimari köztársaság felváltása a Hohenzollern restaurációval korántsem a távoli jövő feladata. A restauráció előkészítésének fontos állomása volt a tábornagy „tanúvallomása” a katonai vereség és összeomlás okait kutató parlamenti vizsgálóbizottság előtt 1919. november 18-án, ahol Hindenburg a háború elvesztéséért a november 9-i forradalmat okolta. A forradalom, mint mondta, hátulról „döfte le” a „hősi-esen küzdő” hadsereget, és idézte elő az összeomlást. Ezzel az állítással, amely az ún. tördöfési legenda megalapozása volt, nemcsak a forradalmat gyalázta meg, hanem azt a weimari köztársaságot is rágalmazta, amelynek létrejötte körül oly szorgosan bábáskodott.

A szélsőséges monarchista körök egyik vezetője, R. von Berg volt udvari tanácsos már december 10-én megteremtette a kapcsolatot Hindenburg és az elűzött II. Vilmos között. A volt császár az „alattvalói hűségre” apellálva követtele Hindenburgtól, hogy a legközelebbi elnökválasztáson a „nemzeti pártok” jelöltjeként induljon. Hindenburg 1920 márciusában igent mondott és ígéretet tett, hogy megválasztása esetén a birodalmi elnöki tisztet a monarchia mielőbbi restaurációjára használja fel. A nagytőkés—nagybirtokos Német Nemzeti Párt és a Német Néppárt március 9-én hivatalosan bejelentette Hindenburg jelölését.

Néhány nap múlva azonban olyan események játszódtak le, amelyek Hin-

denburgot jelöltsége visszavonására kényszerítették. A szélsőséges monarchista erők vérszemet kapva, március 10-én végrehajtották az ún. Kapp-puccsot. H. Ehrhardt tábornok Baltikumból hazatért fegyveres különítményei Berlinben magukhoz ragadták a hatalmat és a weimari köztársasági kormányt — többek között Hindenburg nevében is — megdöntöttnek jelentették be. Az új kancellár a közismert monarchista Kapp lett, a hadügyminiszter pedig M. Lüttwitz tábornok, az 1919. januári berlini vérengzések főszereplője. Ebert és a kormány Stuttgartba menekült. A puccsisták tervét azonban a német dolgozó tömegek keresztülhúzták. Tizenkét milliós szervezett munkás lépett sztrájkba és a Ruhr-, valamint a középnémet

iparvidéken fegyveres munkásfelkelések törtek ki. Maga a Reichswehrnek nevezett hadsereg sem volt hajlandó a puccs mögé állni, mivel az antant azonnali bevonulásától tartott.

Hindenburg a Kapp-puccsot mélységesen elítélte. Felháborodását elsősorban a munkások fegyveres felkeléseinek várható következményétől, a forradalomtól való félelem váltotta ki. Ez a veszély annál reálisabb volt, mivel a lengyel intervenciósok ellen győztes szovjet Vörös Hadsereg Varsó falai alá érkezett.

Hindenburg március 17-én felhívást adott ki, amelyben elhatárolta magát a puccsistáktól és táviratban szólította fel Lüttwitz tábornokot Berlin kiürítésére. Ezt követően visszavonta jelöltségét. Környezete előtt lelkiismeretlen

kalandornak bélyegezte W. Kappot és társait, akik a „békés restauráció” lehetőségeit ostoba módon lerombolták. Szavai nem kímélték a Kapp mellé állott egykori nélkülözhetetlen munkatársat, Ludendorff tábornokot sem, de a szemrehányásokból kijutott a gyáván elmenekült Ebertnek és a „tehetetlen” Noskénak is.

Hindenburgnak ezekben a napokban nem kis gondot okozott a weimari köztársaság összeomlásának veszélye. A válságon azonban csakhamar úrrá lettek: miután a francia imperializmus támogatásával a Vörös Hadsereget sikerült a lengyel burzsoá csapatoknak Varsó falai alól visszaszorítani, von Seeckt és Noske utóda O. Gessler, a Reichswehr alakulataival április 6-án vérbe fojtotta

a Ruhr-vidéki felkelést, majd letörte a hallei—lipcsei iparvidék ellenállását. A Reichswehr győzelme ugyanakkor elsöpörte a szociáldemokrata-polgári koalíciós kormányt és a június 6-i választások után megalakuló centrumpárti kabinet megnyitotta a nagyburzsoá kormányok sorát.

A válság feloldása azonban nem bizonyult tartósnak. Ebben kétségkívül nagy szerepet játszott, hogy a versailles-i békediktátummal Németországra kényszerített jóvátételi kötelezettség az egész gazdasági életet a tartós krízis állapotába juttatta. Ez elsősorban azért vált elviselhetetlenné, mivel a nagytőkések és nagybirtokosok manipulációi miatt kibontakozott infláció a német munkásság millióit az utcára dobta és a középréte-

geket földönfutóvá tette. A gazdasági csőd maga után vonta a jótételi kötelezettségek teljesítésének elmaradását, amit a francia imperializmus a Ruhr-vidék megszállására használt fel.

A Ruhr-vidék idegen megszállását a háború utáni évek legsúlyosabb gazdasági, politikai és társadalmi válsága követte Németországban. A munkanélküliség és nyomor megpróbáltatásai a jobboldali reakció féktelen terrorakcióival párosultak. Monarchista és szeparatista elemek politikai gyilkosságai tartották rémületben az embereket. 1923 őszére a dolgozó tömegek elkeseredése a társadalom minden rétegét át-fogó mozgalmak kirobbanásához vezetett, amelyek napirendre tűzték az újabb népforradalmat. Ennek félreismerhetet-

len jelei a szászországi és thüringiai munkáskormányok hatalomra jutásában és az újjászervezett kommunista párt vezette hamburgi fegyveres felkelésben öltöttek formát.

A nagytőkés-nagybirtokos osztályszövetség kizsákmányoló rendszere 1918 óta először került az összeomlás szélére. Az események kérlelhetetlen folyama a szocialista forradalom felé hömpölygött. Az áradat mozgatóereje a kommunista párt irányította munkásegység volt.

1923 azonban mégsem válhatott a német szocialista forradalom győzelmének esztendejévé. A végveszélybe került tőkés rendet a nemzetközi imperializmus beavatkozása és a munkásegységet aláásó szociáldemokraták ezúttal is megmentették. A válság mélypontján

hatalomra került burzsoá — szociáldemokrata koalíciós Stresemann-kormány gyorsan kapitulált a francia imperializmus előtt, és befelé szabad kezet kapva, von Seeckt tábornok Reichswehrjével vérbe fojtotta a munkásosztály fegyveres megmozdulásait.

A munkásosztály vereségével a háború utáni forradalmi időszak lezárult, és a burzsoá — szociáldemokrata kormánykoalíció helyzete átmenetileg megszilárdult. A weimari köztársaság csakhamar úrrá lett az első fasiszta puccskísérleten is, amelyet egy Adolf Hitler nevű lumpenproletár és barna egyenruhába öltöztetett hívei 1923. november 8-án robbantottak ki Münchenben. Ami a kormány vezetőit leginkább meglepte, az Ludendorff tábornok csatlakozása a

magát Nemzeti Szocialista Német Munkáspártnak nevező fasiszta szervezethez és a puccskísérletben vállalt tevőleges szerepe volt. Míg a weimari köztársaság a fasiszta puccsistákkal szemben nagy-lelkűen viselkedett (Hitler néhány évi várfogságot kapott), a munkásmegmozdulásokban részt vevők után az ún. halálkommandók kutattak.

A fasiszta puccskísérlet bírta szólásra először a hannoveri magányban élő Hindenburg tábornagyot, aki a Kapp-puccs óta nyilvánosan nem hallatta szavát.

*

Hindenburgot nem a mindennapi foglalatoskodás az unokákkal, vagy egyéb teendők gondja, így például emlék-

iratainak sajtó alá rendezése készítette mély hallgatásra, hanem sokkal inkább az a bölcs belátás, hogy a német történelemnek a háború befejezése óta eme legválságosabb szakaszán mindenféle — részéről történő — beavatkozás a „dolgok természetes menetét” zavarná. A Hitler—Ludendorff-féle puccskísérlet mélységes elítélése voltaképpen abból a felismerésből fakadt, hogy a kalandorvállalkozás a stabilizálódás folyamatát a forradalmi tűz felélesztésével tehetné kérdésessé.

Márpedig ez semmiképpen sem volt kívánatos. Hindenburg elítélő véleménye egykori munkatársának politikai szerepléséről annál megalapozottabbnak tűnt, minél jobban kibontakoztak a politikai hatalom megszilárdulásával szinte pár-

huzamosan elkezdődő gazdasági stabilizálódás jelei.

Hindenburg marsall, a tapasztalt politikus, régóta hangoztatta ama nézetét, hogy Németország gazdasági tönkretévése a győztes hatalmak által a „német felemelkedés” magvát rejti magában, hiszen a nyomorúság kiváltotta állandó politikai feszültség méhében hordja a „bolsevista forradalom” meg-megújuló veszélyét, amelynek következményeitől — Szovjet-Oroszország megerősödésének időszakában — maguk a győztes hatalmak riadnak vissza legjobban.

Hindenburgnak igaza volt. A weimari Németország politikai és gazdasági stabilizálódásának legkövetkezetesebb támasza a húszas évek közepétől a nemzetközi monopoltőke, mindenekelőtt az

amerikai fináncsőke lett, amely az ún. Dawes-terv keretében megnyitotta az utat a dollárkölcsönök millióihoz. Az amerikai kölcsönök a gazdasági stabilizációval egyidőben megerősítették a monopóliumok egyeduralmát a nehéz- és a vegyiparban. Mindez pedig rövid idő alatt a hadiipari potenciál reorganizációjához vezetett. A monopóliumok szoros összefonódása az államapparátussal tovább erősítette az állammonopolista kapitalizmust. A kapitalizmus stabilizációja törvénytörően maga után vonta a német imperializmus és militarizmus talpraállítását. A csakhamar nagy arányokban kibontakozó újrafelfegyverkezés előbb csak burkoltan, majd egyre nyíltabb formában vetette fel a világ újrafelosztásának kérdését. A stabili-

záció folyamatában a Német Nemzeti Párt, a Német Néppárt, a Bajor Néppárt és Gazdasági Párt legreakciósabb, a nagytőkével és a nagybirtokkal szoros kapcsolatban álló elemei, akiknek szószólói szélsőséges militaristák, pángermanisták és a kommunizmus legelszántabb ellenségei voltak, nyílt támadásba mentek át a politikai hatalom megszerzésére, hogy Németország „történelmi küldetésének” kormánykerekét ismét kezükbe kaparintsák. Aktivitásuk hihetetlen megnövekedésének egy váratlan esemény is kedvezett. 1925. február 28-án meghalt Ebert köztársasági elnök, s az elnöki funkció betöltésének ügye Németország jövőjének eldöntésével azonosult.

A szélsőjobbaldali erők köztársasági elnökjelöltje Hindenburg tábornagy

lett, aki korlátlan bizalmukat élvezte. Hindenburg azonban a „pártok felett álló személyiség” ügyes taktikájával nemcsak a nagytőkés — nagybirtokos reakció nélkülözhetetlen jelöltjévé rukkolt elő, hanem a középrétegek és a munkásság soraiban is kiváltott bizonyos szimpátiát. Ez utóbbit még azzal is növelte, hogy 1925. március 20-án levelet intézett a magát elnökjelöltnek kikiáltó fasiszta-barát Ludendorff tábornokhoz, amelyben felszólította, azonnal vonja vissza jelölését: „A haza az Ön lépésével halálos veszélybe kerül! Teljesítse azért talán életem utolsó kérését, amelyet nemcsak Németország, hanem az Ön érdekében is teszek!”

Ez után Hindenburg a szélsőséges legitimistáktól határolta el magát, mivel

tudta, hogy a nyugati demokráciák támogatta „felemelkedés” időszakában a Hohenzollern-restaurációnak semmiféle esélye nincs. Így olyan kötelezettségvállalás, mint amit 1920 márciusában a restauráció mielőbbi helyreállításával kapcsolatban tett, számára ezúttal elképzelhetetlen volt. Persze mindez nem jelentette monarchista érzelmeinek megváltozását. Ennek ellenére az elűzött II. Vilmos hollandiai udvara az újabb kötelezettségvállalás elmaradását árulásnak minősítette.

A Stresemann-kormány azonban nehezen fogadta el Hindenburg jelölését — főleg Franciaország várható tiltakozása miatt. A német nacionalisták és a néppártiak végül is meggyőzték, miután Hindenburg kijelentette, hogy

elnöksége esetén nem gondol új kormányra, sőt annak eddigi politikája mellett száll síkra.

A jelölés bejelentése előtt a szélsőjobboldali pártok „birodalmi blokkban” tömörültek és féktelen agitációba fogtak a centrupárt és a szociáldemokrata párt közös jelöltje, dr. W. Marx, továbbá a Kommunista Párt jelöltje, Ernst Thälmann ellen. Maga Hindenburg április 19-én az akkor még újdonságnak számító rádióban mondott választási beszédet. Az aggasztóan szándékosan érzélgőssé kanyarított szavaival a „testvérháború megszüntetését” kérte, majd kijelentette: ő a „pártviszályok” fölött áll, s személye a német nép egységének szimbóluma.

Az április 26-i választásokon Hindenburg kis szótöbbséggel győzött s május 11-én ünnepélyesen bevonult Berlinbe. Mint az egykori újságok írták, a dísztribünök majd leszakadtak a generálisoktól. A birodalmi gyűlés épülete előtt felsorakozott nagy létszámú katonaság élén G. von Rundstaedt altábornagy, helyőrségi parancsnok üdvözölte, aki közben arról is gondoskodott, hogy az elnök bevonulását semmiféle incidens ne zavarja meg.

Nem is volt semmi zavar, a fővárost inkább a döbbenet tartotta hatalmában. Az emberek szorongó érzéssel latolgatták a jövőt, és nem tudta őket megnyugtatni a tábornagy szépen megfogalmazott beiktatási beszéde sem, amelyben a nemzeti egységre apellált, s a nézetek szabad-

ságát, sőt „nemes versengését” hangsúlyozta, „mint a népet leghűségesebben és legjobban szolgáló erőt”. Beszédében magasztalóan emlékezett meg Ebert-ről, a „nagy hazafiról”, aki erős és határozott volt „a nyugalom és rend helyreállításában”. Ez után a Reichswehrhez intézte szavait, felszólítva azt a kötelessége teljesítésére, de egyben hangsúlyozta, hogy a kötelességeket mindenkor maga az elnök határozza meg.

Hindenburgot a weimari alkotmány szerint hét évre választották meg. Hatásköre csak annyival volt kisebb a császárnál, hogy a végrehajtó hatalmat közvetlenül nem gyakorolhatta és utódát nem jelölhette meg. A következő évek megmutatták e jogkorlátozások formális voltát.

AZ ELSŐ ELNÖKSÉG. A KÖZTÁRSASÁG AGÓNIAJA

„A köztársaság nem más, mint a császári birodalom folytatása — más eszközökkel.” Körülbelül így fogalmazódott meg az általános vélemény a Hindenburg vezetése alá került weimari államról.

A tábornagy megválasztását Európa-szerte a talpra álló német militarizmus győzelmeként fogták fel. Voltak államok, ahol a bizalmatlanság érzése kerekedett felül, voltak ahol a félelem kapott lábra. Az első csoportot az antanthatalmak képviselték, a másodikba a német imperializmus világháborús veresége után létrejött államok, mindenekelőtt Csehszlovákia és Lengyelország tartoztak. A legkonzekvensebb álláspontot a Szovjetunió kép-

viselte. A szovjet kormány sem a külpolitikában, sem a tömegek előtt nem titkolta el azon véleményét, hogy a militarista porosz tábornagy köztársasági elnökké választása a békét fenyegeti Európában. A Szovjetunió ebbeni felfogásából még akkor sem engedett, amikor a nyugati nagyhatalmak lassan a bizalom zászlóját kezdték lengetni, sőt a brit kormány a „hindenburgi” államban az európai biztonság letéteményesét vélte látni. (A „bismarckizmus és militarizmus sokkal inkább garantálja a békét, mint a demokrácia” — szólt az angol kormánynyilatkozat.)

Az aggodalom magát a német közvéleményt is hatalmába kerítette. Még a burzsoá lapok egy része is a polgárháború marsalljáról cikkezett, és nyíltan

pertraktálta Hindenburg ellenforradalmi szerepét. A szociáldemokrata „Vorwärts” c. újság pedig — elsősorban a centrum — szociáldemokrata közös jelölt bukása feletti keserűségében — a tábor-nagy szájába adta a félelmetes szavakat: „Felsőged teljesen nyugodt lehet. Ahogy elbántam az oroszokkal (Tannenberg-nél), úgy fogok elbánni a köztársasággal is.”

Hindenburgnak gondot okozott a birodalmi elnökké választását követő hazai és nemzetközi nyugtalanság. Sietve úgy döntött, hogy Németországot beutazza, és „nyugtató beszédekkel”, a köztársaság melletti kiállásával elsosztatja a bizalmatlanságot. Hetvennyolc éves korban egy ilyen vállalkozás mindenestre elismerésre méltó. De mikor kí-

mélte magát a tábornagy, ha a saját, a tőkésék és a junkerek érdekei úgy kívánták?

Első útja augusztus 12-én a „szeparatista” Münchenbe vezetett, ahol elismerte „az önálló lét jogát, amennyiben az a birodalom érdekeivel nem áll ellentétben.” Utána a franciák által ekkorra kiürített Ruhr-vidék következett a revansista „Deutschlandslied” éneklésének kíséretében. Hindenburg pedig magasztalta a franciák elleni „nemzeti ellenállást”, majd demonstratív módon meglátogatta Kruppot, az ágyúgyárost. Szeptemberben Mecklenburg, Drezda, Stuttgart, novemberben Karlsruhe, Darmstadt, Frankfurt am Main, 1926 márciusában Lipcse és Köln üdvözölte az elnököt. Az ünneplésektől a köz-

társasági érzelmű tömegek tüntetően távolmaradtak. Így az elnöki túra a jobboldal diadalútja volt. A következő években Weimar, Bréma és Oldenburg utcái voltak hangosak a hindenburgi bevonulástól.

A bizalmatlanság fokozatos eloszlátásában mégsem az elnöki körutazások játszották a döntő szerepet, hanem a gazdasági stabilizációval kibontakozó konjunkturális időszak, amelyet a nagyburzsoázia és a haragját könnyen felejtő, a kormányba hol belépő, hol annak parlamenti ellenzékét játszó szociáldemokrácia propagandája „az általános béke”, a „növekvő jólét”, a „szervezett kapitalizmus”, a „gazdasági demokrácia” és a „szocializmusba való békés beletövés” ideológiájával fűszerezett.

A gazdasági fellendüléssel mindinkább megerősödő német imperializmus pedig, alig néhány hónappal Hindenburg hatalomra jutása után, megjelent az európai porondon, hogy ismét „követelje helyét a nap alatt”. Az első világháború tanulságai a német nagytőkés — junker osztályszövetséget azonban új orientáció felé terelték. Hindenburggal éppen az az irányzat kerekedett felül, amelynek G. Stresemann már évek óta szószólója volt: a nyugati imperialista szövetségi rendszerbe való beépülés útján és annak védelme alatt, az évszázados „Drang nach Osten” hódító politika felújítása. Ez a törekvés megértésre talált az angol — amerikai imperializmus részéről is. Bár Londonban és Washingtonban éppen olyan jól tudták, hogy Németország

a „Kelet” elleni rohamosztag szerepét csak bizonyos, általuk teendő engedmények alapján hajlandó vállalni.

Ezek az engedmények az 1925 szeptemberében Locarnóban tartott biztonsági értekezleten „követelések”, „feltételek” formájában fogalmazódtak meg. Stresemann követelte a versailles-i békeszerződés revízióját, mindenekelőtt a Rajna-vidék kiürítését, a szövetséges katonamissziók visszavonását és Franciaország kötelezettségvállalását, hogy nem garantálja Lengyelország határait. Németország ugyanakkor vállalta, hogy kapcsolatait a Szovjetunióval „saját belátása szerint” rendezi, és egyben kérte, hogy egyezményben garantálják Németország *nyugati* határait.

A nyugati nagyhatalmak a német követeléseket lényegében elfogadták, így a paktum aláírásának többé nem volt akadálya. A Hindenburg—Stresemann-külpolitika nemcsak önállósította, „saját lábára állította” a német imperializmust, hanem a „keleti biztonsági szerződés” aláírásának megtagadásával (amely Lengyelország határait garantálta volna), a győztes Franciaország első nemzetközi diplomáciai vereségét is okozta a világháború befejezése óta.

A belépés a Népszövetségbe újabb német zsarolások előtt nyitotta meg a kaput. Stresemann a belépés feltételeként követelte, hogy a nyugati nagyhatalmak ismerjék el Németország jogát a „békés határrevízióhoz” és a gyarmati mandátumokhoz, továbbá szüntessék meg

Németország egyedüli háborús felelősségének doktrínáját. Hindenburg külön utasította Stresemant annak kijelentésére, hogy a német jóvátétel fizetése nem kerülhet a Népszövetség ellenőrzése alá. Ha e követeléseket nem is elégítették ki teljes mértékben, a nyugati hatalmaknál azok semmiféle ellenérzést nem váltottak ki. Németországot 1926-ban felvették a Népszövetség tagjai közé.

A Hindenburg—Stresemann-féle külpolitika látványos sikereivel egyidőben az elnök belpolitikája szabadjára engedte a szélsőjobboldali—monarchista körök, sőt a Hitler-fasiszták nyílt szervezkedését.

A belpolitikában mindeddig annyira óvatos Hindenburg egyre inkább monarchista—reakciós elemekkel vette körül

magát. A birodalmi elnöki palotában, az elnök teadélutánjain, protokollestélyein hemzsegték az elűzött II. Vilmos hívei: császári katonatisztek és politikusok. Sokan arról beszéltek, hogy az egyre szenilisebbé váló elnök teljesen fiának, a közismert monarchista Oskar von Hindenburgnak és F. von Dommes tábornoknak, a Hohenzollernek berlini képviselőjének befolyása alá került. Ezt a gyanút nemcsak a szociáldemokraták hangoztatták, hanem bizonyos nagytőkés körök is, akik jobbra — mégpedig a szélsőjobbra-tolódás folyamatától a gazdasági és politikai stabilizáció eddigi eredményeit és az elért külpolitikai pozíciókat féltették. Hindenburg az általa jónak tartott bel- és külpolitikai vonalvezetés bírálóival szemben közismert

makacsságával lépett fel. Ennek következményeként 1926 elején a burzsoá-szociáldemokrata nagy koalíció felbomlott, és az egymást követő kormányváltások hosszú sora indult meg.

Mégis az 1926-os év Hindenburg elnök politikai tevékenységében lényeges fordulatot hozott. Tanácsadói meggyőzték, hogy a szélsőjobboldalra való „tántorgás” politikája, amelynek szerves tartozéka volt pl. a Hohenzollern-restauráció, az adott helyzetben a weimari köztársaság biztosította polgári szabadságjogokért harcba vonuló tömegek újabb mozgalmait indíthatja el. Amellett a kellően fel nem készült országot a háborús szakadék szélére sodorhatja. Akik ezt a nézetet elfogadtatták Hindenburggal, a Katolikus Centrum Párt vezetői

voltak, Dél- és Nyugat-Németország vezető tőkés körei, az angolszász imperializmussal szemben lekötelezett elemek, ún. reálpolitikusok. Hatásukra Hindenburg egyre több figyelmet fordított a Hohenzollern-ügynökök által irányított szélsőjobbaldali fegyveres szervezetek „birodalmi találkozóira”, amelyeken nyílt harcot hirdettek a köztársasági intézmények megsemmisítésére. E militarista szervezetek közül az ún. Stahlhelm-szövetség ment el legmesszebbre. Nemcsak a volt császár éltetésében járt elől (vezetői a weimari demokráciában gondtalanul élő Hohenzollern hercegek voltak), hanem a demokratikus — főleg munkásszervezetek elleni terrorakciókban is. Garázdálkodó tevékenysége minden esetben védelmet és biz-

tatást talált a von Seeckt tábornok vezette Reichswehnrél, amelynek állományát jórészt az 1919-es ellenforradalomban véres szerepet játszó tiszti szabadcsapatok alkották. Seeckt a versailles-i békediktátum által Németország számára engedélyezett százezer főnyi hadseregből kvalifikált, elit hadsereget varázsolt, amely csak nevében volt védelmi hadsereg, valójában egy későbbi revánsháború tömeghadseregének szilárd magvát képezte. A Reichswehr a bajtársi szövetségek hálózatán keresztül magához kapcsolta a fegyverképes férfilakosság százezreit, és a legkorszerűbb kiképzésben részesítette őket.

Von Seeckt és a Reichswehr kapcsolatai a szélsőjobboldali pártokhoz talán még

erősebbek voltak, mint a Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetőségnek az első világháború alatt. De nem kevésbé szoros szálak fűzték a Hollandiában élő császári emigrációhoz sem. Miközben a weimari köztársaság saját fennmaradása érdekében erre a fegyveres testületre támaszkodott, hiszen az az 1920—23-as válságperiódusban a tömegmozgalmaktól védte meg, a Reichswehr a monarchista restauráció előkészítésével az állam pusztulására tört. A restaurációt a Reichswehr vezetőinek számításaiban az „állami életre képtelen” Lengyelország lerohanása követte volna, majd a nyugati hatalmak elleni revánsháború.

Hindenburg von Seeckt háborús terveit túl korainak és veszélyesnek tartotta és a nyugati orientációjú külpolitika

fenyegetésének. Nem kis aggodalom töltötte el ugyanakkor a restaurációs ábrándok miatt, hiszen II. Vilmos esetleges hazatérése a Reichswehr vállain nemcsak további amerikai dollárkölcönök útját vágta volna el, hanem a polgárháború és a forradalom veszélyeit is magában hordta.

Az agg Hindenburg mindezeket latolgatva, nem riadt vissza a Reichswehr megalapítójának, von Seecktnak az eltávolításától. Támaszkodva a Seeckttel szembeni ellenzékre, amelynek élén von Schleicher tábornok állt, kihasználta Seecktnak egy politikai baklövését, — nevezetesen azt, hogy engedélyezte az egyik Hohenzollern hercegnek a császári hadsereg egyenruhájában való részvételét a 9. gyalogezred bajtársi találkozásán — s a

„köztársaság védelmében” megfosztotta beosztásától, majd utódává tette azt a Schleicher tábornokot, aki aztán a hitleri fasizmus egyik szálláscsinálója lett.

A. von Seeckt tábornokon aratott győzelmet a Stahlhelm-szövetség ideiglenes betiltása, és a Centrum-párti kormánynak Poroszország, a szélsőjobboldali reakció melegágya elleni alkotmányjogi fellépése követte. Ez nem zárta ki azt, hogy Hindenburg ugyanakkor egy baráti gesztust tegyen az elűzött császári ház felé: rendeleti úton kártalanította a Hohenzollerneket.

A gazdasági konjunktúra utolsó évében, 1927-ben, az elnöki tekintély és hírnév megingathatatlannak látszott és a „hálás Németország” túláradó készséggel ünnepelte a nyolcvanéves Hinden-

burgot. 1927. szeptember 18-án a tábor-nagy felavatta a tannenbergi emlékművet, és az egybesereglett tízezrek előtt a német imperializmus elszánt harcosaként háborús uszító beszédet mondott. Beszéde csattanós válasz volt azoknak, akik az agg elnök békeszeretét olvasták ki a Seeckt elleni akcióból és megnyugtatóan hatott a fegyverkezésbe kezdett nagytőke számára.

A tetszésnyilvánítás a hindenburgi dicsőséget magasztaló tornyok, emlékművek légiójának felállításában realizálódott — ami milliókba került ugyan, de a tőkés világ profitjából fedezte. Az „örökre lekötelezett” nemzet legnagyobb ajándékát a neudecki ősi Hindenburgbirtok visszavásárlásával és az elnöknek szóló örökadománnyal róttá le — páro-

sítva egy olyan kúria (Herrenhaus) megépítésével, amely egymillió márkába került. Az ünnepélyes átadáskor elhangzó beszédek könnyeket csaltak a „legnagyobb német” szemébe. A birodalmi elnöknek különösen az esett jól, hogy a jobboldali sajtó honmentő érdemeit — a hadvezéri babérok mellett — „a novemberi forradalom sajnálatos következményeinek kompromisszumok nélküli” felszámolásában jelölte meg.

Még csillogtak a káprázatos ünnepések fényei, még tartottak az ünnepi hódolatok, még egymást váltották Neudeckben a német városok díszpolgári okleveleit átnyújtó delegációk, amikor már megjelentek egy későbbi szörnyű időszak, a gazdasági konjunktúrát követő világgazdasági válság első sötét árnyai.

A kapitalizmus ideiglenes stabilizációja végéhez közeledett, és a túltermelési válság csalhatatlan jelei — előbb csak szórványosan, majd állandósulva — megjelentek a külföldi kölcsönöktől gúzsba kötött Németországban. A kapitalizmus „aranykorának” elmúlása a fogyasztási és közszükségleti cikkek termelésének zuhanásában, a munkanélküliség hirtelen felszökkenésében, és vele párhuzamosan az egész gazdasági élet fokozatos megbénulásában jelentkezett. Az 1928-ban félreismerhetetlenül kibontakozó válság terheit természetesen a dolgozó tömegekre igyekezett áthárítani a tőkés-nagybirtokos osztályszövetség. A centrum-párti kormány csődje után a népellenes politika végrehajtását ezúttal is a szociáldemokrácia vállalta

magára, amely koalícióban a burzsoá pártokkal — 1925 óta először — hatalomra került.

A szociáldemokrata vezetés alatt álló kormány hivatalosan is bevallott „nyomorpolitikája” 1928 őszén 213 000 Ruhrvidéki munkás tömegsztrájkjához vezetett. A csakhamar egész Németországot elborító sztrájkmozgalom ugyanakkor széles tömegösszefogást hirdetett a Hitler Adolf és pártja, az úgynevezett Nemzeti Szocialista Német Munkáspárt és annak terrorszervezetei, a barna inges SA-különítmények ellen. Ezek a válság kibontakozásának időszakában, a legagresszívebb nagytőkések busás támogatását élvezték. Féktelen szociális demagógiával, szélsőséges nacionalista-revansista heccpolitikával és terror-

akciók sorozatával igyekeztek a nagytőkés-junker osztályszövetség kizsákmányoló hatalmát veszélyeztető forradalmi tömegmozgalmakat megsemmisíteni és előkészíteni a talajt a fasiszta hatalomátvételre.

1929 májusában a szociáldemokrata rendőrfőnök súlyos provokációt hajtott végre a berlini munkásság ellen. Az utcára kivonuló munkások, akiket az értelmiség és a kisemberek ezrei követtek, nemcsak az államhatalom fegyveres erejével találták magukat szemben, hanem a barna inges fasiszta alakulatokkal is.

Az alapvető osztályok eme nyílt összecsütközése már sejtette azt a mély társadalmi és politikai válságot, amely 1929 őszén a gazdasági világválság ki-robbanásával Németországban általá-

nossá vált és az egész weimari köztársasági rendszer fennmaradását tette kérdésessé. A Hindenburg körül tömörült erők a kiutat a válságból a gazdasági élet bizonyos injekciójában, újabb kölcsönök folyósításában, vagy legalábbis Németország külföldi terheinek csökkentésében keresték. Erőfeszítéseket tettek azért, hogy a „balról jobbra” támadó erőket megfékezzék és a „liberális” köztársasági államrendszert, amelyet még mindig az osztályelnyomás legjobb eszközének tartottak, hagyományos hatalmi eszközökkel megmentsek.

Hindenburg elnök Stresemann tanácsára mindenekelőtt sürgette a Dawes-terv felülvizsgálatát és ha lehet, a jóvátételi kötelezettségek korlátok közé szorítását, helyesebben egy olyan vég-

összeg és határidő megállapítását, amely a válság ellenére a német gazdasági élet teherbíró képességének megfelel. Így született meg az úgynevezett Young-terv, amely 1988-ig Németországot negyvenmilliárd aranymárka jóvátétel kifizetésére kötelezte.

A terv elfogadása súlyos belső politikai harcot robbantott ki az uralkodó osztályokon belül. Voltak csoportok, amelyek árulónak bélyegezték Stresemant, de nem kímélték Hindenburgot sem. A szélsőséges tőkés-nagybirtokos pártok akciószervezete törvényt akart keresztülhajszolni a Reichstagban a „német nép szolgárába döntéséről”, amennyiben a „hazaáruló kormány” a Young-tervet elfogadja. Voltaképpen arról volt szó, hogy a nagytőke egy része a

tervvel kapcsolatos „felháborodását” a hitleri fasiszta mozgalom erősítésére használta fel, mivel a köztársaságot mint olyant már nem tartotta alkalmasnak az osztályuralom fenntartására. A Young-terv elleni agitáció csúcspontján a Német Nacionalista Párt, amely a leg-agresszívebb nagytőkések és az úgynevezett Elbán túli nagybirtokosok gyűjtőhelye volt, leváltotta elnökét, gróf K. von Westarpot, Hindenburg bizalmasát és helyébe választotta A. Hugenberg filmgyárost, aki a Stahlhelm-szövetséggel és a hitleri náci párttal épített ki azonnal szoros kapcsolatot a köztársaság megdöntéséért.

De a német uralkodó osztályok azon csoportja, amely a kommunista párt vezette egységfront megerősödésétől

félt a nácik támogatása esetén, a gazdasági válság legmélyebb pontján keresztülhajszolta a Young-terv elfogadását és mögéje állította a hindenburgi tekintélyt. A Young-terv volt az ütközőpont. Míg egyesek a társadalmi — politikai válság megoldódását a „nemzeti erők koncentrációjával” — vagyis a burzsoá — szociáldemokrata koalícióval — keresték az adott államrendszeren belül, mások a fasiszta diktatúra hatalomra jutásától várták a kapitalizmus megmentését.

1930 tavaszán a német nagytőkés hatalmi csoportok bizonyos erőegyensúlya állt elő, amit a Hindenburgot támogató csoport az úgynevezett „személyi kabinet”-rendszer bevezetésére használt fel. Mivel a Reichstag pártjából képtelenség volt olyan kormányt

alakítani, amelyet a pártok egyöntetűen támogattak volna, Hindenburg a weimari alkotmány 48. paragrafusa alapján, H. Brüning centrista politikus vezetésével „elnöki kormányt”, helyesebben hivatalnok-kormányt nevezett ki. Ez például a költségvetést a Reichstagon belül elfogadtatni ugyan nem tudta, de az mégis érvénybe lépett, mert Hindenburg — ugyancsak a 48. paragrafus alapján — kihirdette.

Ez a módszer került alkalmazásra az egymást követő Brüning-féle szükségrendeletek kiadásánál. A rendeletek a válság minden terhét a dolgozó tömegekre hárították. A „hajtóvadászatot a felesleges kiadások csökkentéséért” jelszó alatt először a munkanélküli segélyek, szociális juttatások eltörlését jelentették be,

majd az államapparátus létszámcsökkentésével dobtak százezreket az utcára. 1931-ben Németországban 3,4 millió munkanélküli volt, a Brüning-kormány takarékoskodási akciója gyorsuló ütemben fosztott meg újabb tömegeket a megélhetési lehetőségektől.

A válság rendkívül hosszan tartó állapota Németországot a világimperializmus ellentmondásainak gyújtópontjává tette. A válság méhében érlelődött az újabb forradalom, amely az eddigi tapasztalatok alapján nem lehetett más, mint a tőkés társadalmat megdőntő szocialista forradalom. Januárban több mint háromszázezer bányász sztrájkolt a Ruhr-vidéken és Felső-Sziléziában, tavasszal parasztmegmozdulások törtek ki a porosz nagybirtokokon, kis-

polgári és értelmiségi tömegek csatlakoztak a sztrájkokhoz és tüntetésekhez.

A szükségrendeleteivel egyre nagyobb politikai válságot, sőt a forradalom veszélyét közvetlenül felidéző Brüning a nagytőke szemében alkalmatlan figurává vált. Nem sok idő kellett annak belátásához, hogy a hatalom megtartása a régi eszközökkel többé nem lehetséges. A nagytőke legagresszívebb csoportjai ezért mindinkább követelték a polgári demokrácia felszámolását. Az uralkodó osztályokon belül azok az elemek jutottak túlsúlyba, amelyek a válság megoldását a fasiszta diktatúra bevezetésétől várták. Ezek a csoportok mind nagyobb anyagi támogatásban részesítették Hitlert és pártját. Az adományozók: F. Thyssen, A. Vögler, E. Kirdorff, L.

Schröder nagyiparosok és bankárok pénzét Hugenberg filmgyáros közvetítette a nácioknak. A Nemzeti Szocialista Német Munkáspárt pedig féktelen revansista, nacionalista és szociális demagógiával, továbbá felfegyverzett különítményeinek terrorjával tömegbefolyásra tett szert, főleg a kispolgárság körében és előkészítette az ún. nemzeti forradalmat.

De vajon Németország történelmének eme legsúlyosabb hónapjaiban nem akad t erő, amelyik a fasizmus felülkerekedésének útját állta volna? Hiszen a német munkásosztály és a parasztság, a dolgozó kisemberek milliói a legmostohább feltételek közepette bizonyították be, hogy az 1918-as forradalom vívmányaiért, így magáért a köztársaságért a legnehe-

zebb harcot is hajlandók vállalni. A német munkásosztály a többi dolgozó osztállyal és réteggel szövetségben 1929—32 között is kész volt a harc vállalására. A *Német Kommunista Párt* E. Thälmann által megfogalmazott programja Németország dolgozóit harci szövetségbe szólította a *nemzeti és szociális felszabadulásért, a békéért, a demokráciáért és szocializmusért* a faszizmus ellen.

A kommunista párt által meghirdetett program és az annak nyomán csakhamar kibontakozó kezdeti sikerek, amelyek magukban hordták a válság feloldásának forradalmi útját, egy szocialista Németország megszületését, a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőit és a szakszervezetek bürokratáit éppúgy megijesztették, mint a tőkés—nagybirtokos

osztályszövetséget. S mint az újabb kori német történelem annyi válságperiódusában, a szociáldemokrata és szakszervezeti vezetők megtagadták a közös antifasiszta harcot, szétszakították a munkásosztályt, és lehetővé tették az uralkodó osztályok fasizáló politikájának végrehajtását. A szociáldemokrata árulás egyben tünete volt a polgári demokratikus erők leküzdhetetlen félelmének a fasisztaellenes tömegakcióktól. Az anti-kommunista harc bővületében minden ellenállást beszüntettek a hitleri fasizmusmal szemben.

A német fináncsőke legreakciósabb csoportjai — a kommunisták vezette antifasiszta harc meghirdetésének reakciójaként — 1931 októberében létrehozták a nagytőkés Német Nemzeti Párt (Hu-

genberg), a hitleri náci párt és a monarchista Stahlhelm-szövetség „harzburgi frontját”. Mindez Németország városai-
ban, falvaiban új erőt adott a reakciós
és fasiszta szervezetek terrorjának.

A náci SA-különítmények garázdálkodása többek között a kommunista párt szeptember 14-i választási előretörésére adott válasz is volt. A dolgozó tömegek bizalma következtében a kommunista párt a szavazatok 13,1%-át szerezte meg, miközben az áruló szociáldemokrata párt teljes vereséget szenvedett s szavazóinak egy része a náci pártra adta szavazatát. A náci párt a szavazatok 18,3%-ával a Reichstag egyik leg-erősebb pártja lett és az általa alkalmazott terror ezentúl a parlamenti képviselőlet védelme alá került.

A náci terror azonban sokkal nagyobb védelmet kapott a birodalmi Reichswehr alakulatoktól. Mint ahogy a nagytőke a válság kitörése óta a nácikat tüntette ki bizalmával, úgy került egyre inkább a Reichswehr-generálisok érdeklődésének középpontjába a hitlerista mozgalom. Egyes tábornokok kapcsolata az SA-különítményekkel s magával a náci párttal a húszas évek közepéig nyúlt vissza, azokba az időkbe, amikor Hitler a landsbergi börtönből való szabadulás után újjászervezte pártját. A Reichswehr felső vezetésének megnyerésében jelentős szerepet vállalt a berlini Gauleiterré kinevezett J. Goebbels, akinek Berlin „meghódításában” kifejtett érdemeit Hitler soha nem mulasztotta el felsőfokú jelzőkkel magasztalni.

1931-ben, a náci tömegterror megjelenésének időszakában a „törvényes rend” felett őrkdő Reichswehr jóindulatú semlegessége azoknak a tábornokoknak, főtiszteknek volt köszönhető, akik mint W. Blomberg tábornok, W. von Reichenau ezredes és a többiek, a hitleri „nemzeti szocializmus” revansista—háborús céljait nemcsak elfogadták, hanem a „kommunista veszély” végső felszámolása leghathatósabb eszközének tartották. Voltaképpen ugyanilyen álláspontot képviselt Schleicher tábornok is, a Reichswehr Seeckt utáni vezetője. Különbség talán abban mutatkozott, hogy Schleicher nem volt hajlandó átadni a *teljes hatalmat* Hitlernek és pártjának. Eleve csak eszközként akarta felhasználni őket a forradalmi veszély ellen.

Schleicher véleményét több ízben kifejtette Hindenburg birodalmi elnöknek, aki a választásokat megelőző, majd azt követő hetekben nemegyszer hangoosan kifakadt a náci terrorszervezetek módszerei ellen. A Reichswehr-generálisok azonban a tábornagy felháborodását minden esetben azzal csillapították le, hogy a náci akciók a kommunisták ellen irányulnak, akik „bolsevista forradalomra” törve, a törvényes rendet igyekeznek felborítani. Az agg elnök félelmét a kommunizmustól tanácsadói, elsősorban fia, Oskar von Hindenburg, a mániákusságig igyekeztek fokozni. Naponta bizonygatták Hindenburgnak, hogy a német népet a katasztrófától és a bolsevizmustól egyedül a fasiszta hatalomátvétel tudja megmenteni.

Hindenburg tábornagy, akinek szimpátiáját Hitler és környezete soha nem tudta megnyerni, már eddigi politikai pályájának évtizedes tapasztalatai után is ahhoz a megoldáshoz hajlott, hogy egy úgynevezett „nemzeti koncentrációval”, értsd: a jobboldali burzsoá pártok, esetleg a szociáldemokraták koalíciójával — éppúgy, mint 1919-ben és 1923-ban — a válságba került nagytőkés—nagybirtokos osztályszövetség megmenthető, különösen akkor, ha ezt a mentési akciót kívülről a nyugati imperialisták, belülről pedig a Reichswehr fegyverei támogatják.

Hindenburg 1931-ben még nem osztotta a szélsőséges reakciós nagytőke és nagybirtok azon véleményét, hogy az egyetlen kiút a válságból a pol-

gári demokratikus köztársaság feláldozása és a fasiszta diktatúra bevezetése.

Hindenburg makacs meggyőződését csak erősítették a Brüning-féle szükségrendeletek, amelyeket — mögöttük az elnöki tekintéllyel és hatalommal — valami csodaszernek hitt. Ez a magyarázata olyan naiv lépéseknek, mint a Hoover amerikai elnöktől kért egyéves moratórium a jóvátételi fizetések ügyében, vagy a Seeckttel együtt elbocsátott Gesslernek, a hadügyminiszter helyébe lépő Groener jobb- és baloldali fegyveres szervezetek egyidejű betiltásáról szóló rendeletének helyeslése, vagy a merev ragaszkodás Brüning kancellárságához — olyan időben, amikor a nagytőke már Hitler mögött sorakozott fel, és az utcán tombolt a fasiszta terror.

Talán nem vonható kétségbe az agg Hindenburgnak jóhiszeműsége, hogy elnöksége lejártával ismét jelöltette magát a „jobb- és baloldali radikalizmus nemzeti katasztrófájának” elhárítása érdekében. E mellett döntött már csak azért is, mert Brüninggel együtt kiagyalt terve, hogy elnöki hatalmát a Reichstaggal két évre meghosszabbíttatja és ezalatt egy „nemzeti koncentrációs” kabinettel a válságot véglegesen felszámolja, a burzsoá pártok, elsősorban Hugenberg és Hitler ellenállásán meghiúsult.

Hindenburg jelöltetése bejelentésekor sok mindenben reménykedett, főleg abban, hogy a legtekintélyesebb burzsoá pártok mellé állnak. E célból még a Hohenzollern monarchisták felé is tett egy-két baráti gesztust, s igyekezett fel-

melegíteni a kapcsolatot maga és az el-
űzött II. Vilmos között. Drámai szavai,
amelyek ezekben a napokban elhangzot-
tak, ismét a nagy áldozatvállalásról be-
széltek „egy nép súlyos óráiban, e nép
és haza megmentéséért egy olyan férfi
ajkáról, aki nem is tudni hányadszor,
újból feláldozza magát”.

Az első csalódás a nagytőkés—nagy-
birtokos reakciós erők részéről érte.
Hugenberg a nacionalisták nevében
közölte, hogy nem támogatják, sőt ellen-
jelöltet állítanak Düsterbergnek, a Stahl-
helm egyik vezetőjének személyében.
Aztán Vilmos, volt trónörökös, az el-
űzött császár fia jelentette ki: „Hitlerre
szavazok!” — Sajátos, hogy Hinden-
burg jelöltségét csupán a katolikus cent-
rumpárt, a szociáldemokrata párt és a

szakszervezetek jobboldali vezetősége üdvözölte.

Az 1932. április 11-én lezajlott választásokon végül is három jelölt, a kommunista Thälmann, Hitler és Hindenburg mérték össze erejüket. Hindenburg a szavazatoknak több mint 50%-át szerezte meg, és újabb hét évre elnyerte a birodalmi elnöki tisztet.

Hindenburgnak végtelenül nagy csalódást okozott, hogy az Elbától keletre eső területeken, amelyek a nagybirtokosok, és a szélsőjobboldali erők birtokában voltak, mindenütt kisebbségben maradt, és az elnökké választáshoz szükséges szavazatokat csak Szászország, Felső-Szilézia és Bajorország, többnyire szociáldemokrata polgáraitól kapta.

A választási győzelem óráiban azonban mintha megszűnt volna a csalódása. Környezete ugyanakkor gondoskodott arról, hogy — jobban mint bármikor — a német nép újabb megmentésének reménye erősödjék meg benne. Az agg tábornagy pedig erre könnyen kapható volt, sőt ezt az érzést meggyőződéssé, hitté alakította. Szilárd eltökéltséggel hangsúlyozta az ő „gondviselés” által meghatározott nagy küldetését: „hogy véglegesen eldobassa a német néppel a bolond csörgőivel ékesített jakobinus sapkát”. A szocialista forradalmi veszély felszámolásának ezen programja meghirdetésekor Hindenburg birodalmi elnök észre sem vette, hogy a gondviselés szó használatát a náci vezér szótárából kölcsönözte.

A MÁSODIK ELNÖKSÉG. A FASIZMUS HATALOMRA JUTÁSA

Mialatt a birodalmi elnök a válság mélypontján levő Németország társadalmának gyógyszerét remélte megtalálni a „nemzeti” erők önkéntes összefogásával, a városok, falvak utcáin minden eddiginél nagyobb erővel tombolt a náci párt és az SA terrorja. De a munkásosztály legjobbjai a kommunista párt vezetésével egyre sikerebben tömörítették egységfront-bizottságokba és harci szervezetekbe a pártonkívüli, a kommunista, a szociáldemokrata és a keresztényszocialista munkásokat, s verték vissza véres küzdelmek árán az állami szervek által is támogatott náci bandák támadásait. Berlin, Bernau, Chemnitz és más városok munkásai,

Oldenburg, Kelet-Poroszország, Brandenburg, és Mecklenburg parasztjai nemegyszer kényszerítették megfutamodásra a fasiszta különítményeket.

A tömegek harcának sikerei nyugtalanították Hindenburgot. Voltak napok, amikor úgy érezte, Németország „elsüllyed a bolsevizmus mocsarában”, és kétségbeesetten kereste-kutatta az uralkodó osztályok csoportjai és a nácik közötti „megbékélés útját” a nemzeti koncentráció reményében. Alig egy hónappal az elnöki választások után tanácsadói — elsősorban a Reichswehr-generálisok, élükön Schleicher tábornokkal — meggyőzték Hindenburgot, hogy a nácik részvétele a kormányban elkerülhetetlenül szükséges. De erről beszélt Hugenberg is, aki a kibontakozás legnagyobb akadályának

Brüning kancellár és Groener Reichswehr-miniszter személyét jelölte meg.

Hindenburg haragja a választások óta lobogott mindkettővel szemben. A tábornagy Brüning tehetetlenségét és ostobaságát okolta azért, hogy őt „végeredményben a szocik választották meg”. Groener pedig lassan árulónak tűnt fel előtte, mivel egy rendeletével átmenetileg betiltotta a náci fegyveres szervezeteket, s ezzel — a tábornagy szerint — „a terepet átadta a kommunistáknak”. Brüning és Groener ezek után osztoztak Hindenburg elbocsátott hűségese munkatársainak sorsában. Az elnök olyan ember után kutatott, aki „a nemzeti erők koncentrációjának” hazafias feladatát végrehajtja.

Ezt az embert Schleicher tábornok javaslatára a Centrupártból éppen ki-

golyózott politikai kalandor, Franz von Papen személyében találta meg, akit párttonkívvülisége — Hindenburg szerint — egyenesen predestinált a „nemzeti pártokkal” való tárgyalásokra, és kapcsolatai Hitlerrel a nácik bevonásával kecsegtettek.

A kancellárrá kinevezett Papen első tette a náci terror legalizálása volt. Ezt követte az időközben szociáldemokrata vezetés alá került, s ezért Hitler számára akadályt jelentő porosz kormány feloszlatása 1932. július 20-án. A náci pártnak tett gesztusok Hindenburgban azt a hitet ébresztették, hogy Hitler engedelmes eszközzé válva, „hazafias mozgalmát” a tábornagy kergette délibáb, a nemzeti koncentráció szolgálatába állítja.

1932. augusztus 13-án azonban Hitler a Hindenburg által felajánlott alkancellári tisztséget kerekén visszautasította, és teljes hatalmat követelt. Hitler, a „cseh káplár” (Hindenburg szavai), magatartása nemcsak az elnököt lepte meg, hanem a monarchista köröket is, akik a hindenburgi „nemzeti kormányban” a Hohenzollern restauráció közeli megvalósítóját látták. E körök mélységes csalódásának frappáns kifejezése volt az a levél, amit Vilmos volt trónörökös Hitlernek küldött. Ebben súlyos szemrehányásokkal illetve a náci vezért, szinte könyörögve kérte „minden pártpolitikai szempont félretekintését a nemzet oly súlyos óráiban.”

A hitleri elutasító magatartás mögött voltaképpen a náci mozgalom súlyos válsága rejtőzött. A munkástömegek sikerei a

náci terrorszervezetekkel szemben a félre- ismerhetetlen bomlást hozták magukkal, amit Hitler az uralkodó körök, főleg a nagytőke zsarolására használt fel. Az augusztus 13-a utáni időszak csakhamar felnyitotta a szocialista forradalom veszélyétől tartó nagytőke részéről a nácik számára folyósítandó újabb pénz- adományok zsilipjét. A náci párt szeptemberben és októberben nagy erővel kibontakozott újabb kampányával, különösen annak szociális demagógiájával, a szociáldemokrata és a szakszervezeti vezetők áruló magatartása miatt magukra maradt szociáldemokrata és keresztényszocialista munkástömegekben jelentős zűrzavart okozott.

A nácik bizonyos kapitalistaellenes jel- szavakkal teletűzdelt szociális demagógiá-

ja azonban számos nagytőkésnél és nagybirtokosnál határozott ellenérzést váltott ki. Egyes vezető tőkés csoportok úgy ítélték meg (mindenekelőtt a Krupp-konzern), hogy Hitler túl messzire ment. Párthíveinek felelőtlen kirohanásai a nagytőke ellen immár szélsőjobbról kezdik veszélyeztetni a junker-nagyburzsoá rendet.

Ezeknek a köröknek az aggodalmával Hindenburg birodalmi elnök, aki Hitler augusztus 13-i magatartását elfelejteni nem tudta, messzemenően egyetértett. Nem kis erőfeszítéseket tett azért, hogy a nácikat megrendszabályozzák, illetve a tőkés-nagybirtokos körök engedelmes eszközévé tegyék.

Úgy tűnt, hogy a birodalmi elnök ezzel kapcsolatos reményei a november 6-i

újabb választások eredményei alapján valóra válnak. A választások, amelyektől Hindenburg és Papen a nemzeti koncentráció meghiúsult augusztusi kísérlete, valamint az újabb sürgősségi rendeletek hatásának elmaradása után a burzsoá pártok közeledését egymáshoz, mindenekelőtt azonban a szétforgácsolódott antifasiszta erők vereségét várták, a náci párt bizonyos meggyengülését is eredményezték. A nagytőke pénztámogatásának ideiglenes elmaradása a náciknak több mint három millió szavazatába került.

Ha Hindenburgban a náci párt részleges veresége bizonyos elégedettséget is váltott ki, annál inkább elgondolkodtató volt számára a kommunista párt jelöltjeit támogató hat millió és a Papen-kormány

ellen leadott több mint húszmillió szavazat, amely nemcsak a dolgozó tömegek elkeseredését, hanem azok még mindig meglevő erejét is tükrözte.

A birodalmi elnök ezek után újból Hitlerhez fordult. Feltételezve, hogy a választási eredmények a náci vezért jobb belátásra bírják, „hazafias érzésére” apellálva követelte belépését a koalíciós kormányba. Hitler azonban november 24-én ismét tagadó választ adott, mivel világosan látta, hogy a tőkés — nagybirtokos osztályrend megmentésének sürgető szüksége feltartóztathatatlanul a korlátlan fasiszta diktatúra hatalomra jutását készíti elő.

Hitler elutasító magatartása a következő hetekben csak fokozódott, különösen az után, hogy Papen kormányalakítási

kísérletei sorra meghiúsultak. Hindenburg ekkor váratlan sakkhúzásra szánta el magát. A közben kancellárrá kinevezett Schleicher tábornok, a Reichswehr vezetője, az elnök megbízásából a náci pártban levő ellenzék vezetőjének, Georg Strassernek ajánlotta fel a részvételt a kormányban és a jobboldali szakszervezeti vezetők teljes támogatását is megígérte. Schleicher akciója 1933. január elején kedvező kilátásokkal kecsegtetett. A hitleri párt gyakorlatilag kettészakadt.

A Schleicher-féle manőver azonban végül is kudarcba fulladt. Hitler, miközben a jobboldali szakszervezeti vezetők megtagadták a belépést a Schleicher-kormányba, a nagytőke újból folyósított pénzadományaival korrumpálta a náci párt vezető garnitúráját, és szétverte a

Strasser-csoportot. Schleicher január 23-án erre beadta lemondását.

Hindenburg ezekben a napokban úgy érezte, hogy az események irányítása végleg kicsúszott a kezéből. Környezete csak fokozta ezeket az érzéseket. A német népe sorsdöntő óráiban, amelyek eldöntötték Németország és Európajö vőjét, Hindenburg fia, O. Hindenburg és O. Meissner birodalmi államtitkár (a kelet-poroszországi nagybirtokosoknak folyósított államkölcsonnokkal kapcsolatos botrányok hőse), von Dommés tábornok (az elűzött II. Vilmos berlini képviselője), mindenekelőtt azonban von Papen (a Hitler és Schröder bankár közötti január 29-én létrejött megegyezés sugalmazója) a lelki terror minden eszközét latba vetették az agg elnök Hitlerrel szembeni averzióinak semle-

gesítésére és a kommunizmustól való félel-
mének végsőkéig fokozására. „A lelki ráha-
tás” nehéz munkájában oroszánrészt vál-
lalt a Reichswehr Schleicherrel szemben ál-
ló ellenzéke Blomberg tábornok vezetésé-
vel. Ebben még az elcsapott Seeckt is támo-
gatta. Blomberg minden olyan gene-
rálist is elzárt az elnök elől, köztük
F. Adamot, W. Fritschét és L. Becket,
akik a náciakat — igazi porosz-junker gög-
gel — megvetették. Hindenburg befolyá-
solását nem csekély mértékben segítette
elő Hugenberg pesszimizmusa a nemzeti
koncentráció lehetőségéről és Kahrnak, a
Centrumpárt szemforgató főpapjának
siránkozása a polgári köztársaság kiútta-
lanságáról. A sokak által már szenilisként
kezelt tábornagyra igen nagy hatással
volt a szociáldemokrata és szakszervezeti

vezetők fegyverletétele a hitleri fasizmus előtt és a kommunistákkal szembeni céltudatos aknamunkájuk.

Mindezek mozaikszerűen olyan egységes képpé formálódtak a 86 éves, szinte már magatehetetlen Hindenburgban, hogy Németország végső megmentését a „bolsevizmus mocsarába való süllyedéstől” egyedül Hitler kancellári kinevezésével érheti el.

De vajon Hitler kancellársága nem jelenti-e majd *egy párt egyeduralmát*, amely ellen a tábornagy köztársasági elnöksége óta elkeseredetten harcolt? Nem vész-e el végleg az a „nemzeti egységpolitika”, a „nemzetet képviselő” pártok összefogásának politikája, amelyet a birodalmi elnök a válság óta oly makacsul képviselt?

Kínzó gyötrelmek voltak ezek, amelyek a mélyreható politikai válság durva és finom rezdüléseit, így a nagytőkés — nagybirtokos osztályszövetségnek a fasizmus mögé való felzárkózását kellően nem is érzékelő öregembert a kétségbeesés szélére sodorták. Egyre csak a „nemzeti összefogás” levegőben lógó, naiv hiedelmét emlegette s valami csodában reménykedett, amely Hitlert ez összefogás szükségességének belátására bírja.

És ez a csoda január 30-án bekövetkezett: Hitler a január 29-i megegyezéssel maga mögött tudva a legagresszívabb nagytőke feltétlen támogatását, de a Strasser-válság óta pártjában uralkodó zűrzavartól is befolyásolva, hajlandó volt egy olyan koalíciós kormány élére állni, amelynek többségét nem a náciak, hanem a

őbbi burzsoá párt képviselői alkották. Az új kormánylistán a náci Göring, Goebbels és Frick neve mellett többek között Papen (alkancellár), A. Hugenberg (gazdasági miniszter), F. Seldte (munkaügyi miniszter) és F. Blomberg (Reichswehr miniszter) neve szerepelt.

Nem volt-e ez a kormánylista a Hindenburg-törekvések, az állhatatos, kitartó politika ragyogó győzelme? Az agg elnök könnybe lábadó szemei négy nácial szemben a „legjobb nemzeti erők” nyolc képviselőjének nevét olvasták az átnyújtott papírlapon. És mindezekhez a dolgok olyan csodálatos folyamánya, hogy a Hitler vezette „nemzeti koalíciós kormány” hatalomra kerülése, törvényes, alkotmányos úton mehet végbe!

Paul von Hindenburg tábornagy, a Német Köztársaság elnöke 1933. január 31-én kancellárrá nevezte ki Adolf Hitlert a náci párt vezetőjét, s megbízta az általa előterjesztett kormány vezetésével.

A kinevezés pillanataiban a tábornagy fel sem fogta, hogy tetteivel a finánctöke legagresszívebb, legreakciósabb, legsovinisztább terrorista diktatúráját szabadította rá a német népre, s elhintette a történelem legvéresebb háborújának magvát Európa szívében.

Azok, akik a hitleri hatalomátvétel utáni napokban látták Hindenburgot, állítják, hogy az elnök január 30-i tettét életműve befejezésének tekintette. Környezetének vallomása tulajdonképpen egyezik a történelem ítéletével: a nagytőkés —junker osztályszövetség uralmának

megmentése a fasiszta diktatúra hatalomra juttatásával a hindenburgi életpálya betetőzése volt. Ha az agg tábornagy szubjektíve nem is rokonszenvezett a német fasizmussal, mániákus félelme a szocialista forradalomtól, a dolgozó tömegek, mindenekelőtt a munkásosztály iránti leküzdhetetlen ellenszenvé, és nem utolsósorban a militarista-német imperializmussal szemben vállalt rendíthetetlen elkötelezettsége törvényszerűen terelte a fasizmus hatalomra juttatásának végzetes útjára.

1933 februárjában még a polgári demokrácia hívei is árulással vádolták Hindenburgot, nem beszélve a dolgozó kisemberek elkeseredéséről és kétségbeeséséről, akik a fasizmus ostorcsapásait legközvetlenebbül érezték. Pedig volta-

képpen mindegy volt, hogy Hindenburgnak vagy más valakinek a neve szerepelt Hitler kinevezési okmányán. A XX. századi német történelem legsúlyosabb válsága a munkásmozgalom gyengesége és megosztottsága következtében a fasizmus uralomra kerüléséhez vezetett el, függetlenül attól, hogy Hindenburg volt-e a birodalom elnöke vagy valaki más. Az persze igaz, hogy a fasizmus felülkerekedésének és győzelmének útjára a tábornagy egyénisége a maga módján rányomta bélyegét.

Az alatt a másfél év alatt, míg Hindenburg az élők sorában volt, Hitler gondoskodott arról, hogy a hatalom gyakorlásának illúziója kitöltse a közéletől csaknem teljesen elzárt tábornagy életét. Így Hindenburg az elnöki kötelesség hitében szankcionálta a fasiszta terrort — amely a

baloldali szervezetek többségét már februárban megsemmisítette —, és hozzájárulását adta február 27-én a Hitler által kért rendkívüli állapot kihirdetéséhez, amely a Reichstag épületének „kommunista”, valójában a nácik által történt felgyújtásának ürügyén a demokratikus mozgalmak halálos ítéletét készítette elő.

Február 28-án több, mint négyezer kommunistát tartóztattak le (többek között E. Thälmann), az összes baloldali újságot betiltották, a gyülekezési, sajtó- és véleményszabadságot felfüggesztették, a sztrájkjogot a munkásságtól megvonták.

Hitler — Hindenburg jóváhagyásával — 1933. március 5-én parlamenti választásokat tartott. A féktelen önkény ellenére a választók 66 %-a gyakorlatilag a náci párt ellen foglalt állást. Mégis az

összeülő új Reichstag „kormánykoalíciója” tizennyolc szavazattal többségbe került, és első tette a kommunista pártra adott szavazatok megsemmisítése volt.

A Reichstag ünnepélyes megnyitására március 21-én Potsdamban került sor a birodalmi elnök részvételével. A szürke tábori egyenruhában megjelenő Hindenburg marsall a helyőrségi templom bejáratánál meghatottan hallgatta a frakkba, cylinderbe öltözött Hitler üdvözlő szavait. Bensőjét pedig különös melegség járta át, amikor a nemzet nagyjaként a Reichswehr-generálisok, nagybirtokosok és iparbárák, valamint a náci párt vezetőinek gyűrűjében elhelyezte koszorúját Nagy Frigyes sírján. Elcsukló szavai „az öreg Fritz” szellemét idézték, amely naggyá tette Poroszországot, és eleven hatóerő-

ként él ma is Németország újjászületésében. Hitler a birodalmi elnök szavaira „drámai hangon” válaszolt. „Tábornagy úr — mondta —, a mai napon Önt a gondviselés népünk újbóli felemelkedésének védőpajzsává avatja.” Majd emelt hangon ugyancsak a gondviselést kérte, hogy „a minden német számára szent hely adjon erőt népünk szabadságának kivívására és nagyságának megteremtésére.”

A tábornagy „megrendülten” rázott kezét a beszédét befejező egykori „cseh káplárral”, és „népétől övezve” fogadta a felsorakozott katonai egységek grandiózus parádéját. Az ünneplés alkonyatkor az SA és a Hitler Jugend berlini fáklyásmenetével zárult. A testében kifáradt, de lelkében szinte újjászületett Hindenburg két nap múlva kézjegyével szentesítette a

Reichstag által megszavazott négy évre szóló felhatalmazási törvényt, amely Hitlernek szabad kezét adott a kommunista párt, a szociáldemokrata párt és valamennyi polgári párt felszámolásához.

Ez nem is késett sokáig. Május 26-án a már márciusban illegalitásba kényszerített kommunista párt teljes vagyonát elkobozták, 27-én a szociáldemokrata pártot betiltották. Június 21-én a Stahlhelm-szövetséget egyszerűen „gleichschaltolták” és beolvasztották az SA-ba. Még ez év júliusában a feloszlás sorsára jutott valamennyi burzsoá párt is, és egy Reichstag által elfogadott törvény három évi börtönbüntetést helyezett kilátásba azok számára, akik a náci párt mellett új párt létrehozását kísérelik meg.

Hitler kormánya már áprilisban megkezdte a zsidók koncentrációs táborokba zárását, vagyonuk elkobzását. A kisajátítás az SA-különítmények szabad rablásával, üzletek, házak kifosztásával, felgyűjtésével, véres pogromokkal párosult.

A terror heteiben, hónapjaiban sokan azt hitték, hogy Hindenburg mit sem tud ezekről a szörnyűségekről. Holott a tábornagy mindenről informálva volt. De egy-két bátortalan tiltakozástól eltekintve még csak kísérletet sem tett arra, hogy fékezően hasson. Hitler nem is maradt hálátlan. Augusztus 23-án, a tanenbergi emlékműnél rendezett ünnepségen mondott nagy beszédével, majd az ősi Neudeck melletti Langenau birtok adományozásával altatta el a tábornagy lelkiismeretét.

Hindenburg lelkiismeretével nem is volt semmi baj addig, amíg a fasiszta terror a dolgozó tömegekből szedte áldozatait. De azonnal fellázadt, mihelyt a fasizmus a nagytőkés—nagybirtokos osztályszövetség bizonyos érdekeit sértette, fenyegette. Ennek cáfolhatatlan bizonyítéka volt az az energikus fellépés, amit Hindenburg az ún. Röhm-puccs felszámolása idején tanúsított.

A Hitler ellenzékévé vált SA vezető hatalmi ábrándjai mögött a terrorszervezet nagy tömegét képező és a „nemzeti forradalommal” elégedetlen kispolgári elemek nagytőke és nagybirtok elleni lázadása húzódott meg egy második forradalom reményében. A Röhm-féle lázadás céltáblája a Reichswehr volt, amely a nemzeti szocialista hatalomátvétel számára eddig semlegességével biztosított sza-

bad utat. Röhm és hívei nagyon jól tudták, hogy a nagytőkés-nagybirtokos osztályszövetség legerősebb és leghiszteletesebb fegyveres ereje az SA-különítmények hatalmi törekvéseinek legnagyobb akadálya és 1933 nyarától mind hevesebb támadásba lendültek a Reichswehr „gleichschartolására”.

Hitler eleinte ingadozott az SA és a Reichswehr harcában, mindaddig, míg a nagytőkés-nagybirtokos körök Papenen keresztül világosan tudtára nem adták, hogy a „nemzeti szocialista forradalom” befejeződött, és a Reichswehr elleni támadások abba nem hagyása a náci szervezetek fegyveres megsemmisítésének azonnali akcióját hozza maga után.

Papen Hindenburg marsall ebben az álláspontjának megváltoztathatatlansá-

gáról beszélt, amit Blomberg és maga Hindenburg a Neudeckbe repült Hitler előtt fenyegetően megismételt. Hindenburg ugyanakkor közölte, hogy parancsára Blomberg a Reichswehr-alakulatokat készenlétbe helyezi, amennyiben Hitler saját háza táján nem teremt rendet.

Hitler a nagytőke és nagybirtok hű embereként nem is késlekedett. 1934. június 30-án, a „hosszú kések éjszakáján” testőrgárdájával, az SS-szel szétverte az SA-különítményeket és párton belüli ellenfeleit, köztük Röhmöt szenvtelenül lemészároltatta. Az SS-különítmények sortüzeit lakonikus ítélethirdetés előzte meg: „A Führer Önt halálra ítélte. A végrehajtást azonnal foganatosítjuk. Heil Hitler! Tűz!”

A hosszú kések éjszakáján Hitler valamennyi potenciális ellenfelét is likvidálták, többek között K. von Schleicher tábornokot, G. Strassert, G. Kahrt, a Centrupárt vezetőjét s még számos polgári politikust. Az élete alkonyán levő Hindenburg táviratban üdvözölte Hitlert és köszönetet mondott, hogy „elszánt és bátor cselekvésével a lázadókkal és árulókkal szemben, államférfi és katona módjára viselkedett s ezzel a német népet megmentette a polgárháborútól.”

Az üdvözlő távirat elküldésében nem kis szerepe volt Blombergnek és a Reichswehr vezetőinek, akik Hitler érdemeit a „nemzeti egység” megmentésében a legnagyobb elismerés hangján méltatták a hirtelen ágynak esett birodalmi elnök előtt.

Hindenburg marsallt 1934 tavaszának eseményei testileg-lelkileg nagyon megviselték. Egészségi állapota rendkívüli mértékben megromlott. Életének utolsó heteit a Röhm-puccs körüli válság jelei árnyékkolták be. Hindenburg — betegen és elsetten — állandóan régi nagy félelmével, a „nemzeti egység” felbomlásának és az azt követő bolsevizmusnak a veszélyével küzdött. Nem egy ízben súlyos szavakkal fakadt ki környezetete előtt a náci terror miatt is, amit a „kommunista forradalom” egyik élesztő kovászának tartott. A szemrehányásokból éppúgy kijutott Hitlernek, aki a Neudeckbe visszavonult birodalmi elnököt betegágyánál többször meglátogatta.

Az utolsó látogatáskor Hindenburg már fel sem ismerte a náci vezért, holott

Hitler azzal a kifejezett céllal érkezett a bayreuthi ünnepi játékokról, hogy a haldoklóból kicsikarja utódként való elismerését. De a haláltusa óráiban Hindenburg egyre a Hohenzollerneket emlegette, sokak szerint azért, mert velük kapcsolatban sok minden nyomta a lelkét. Még élt, midőn Hitler emberei megtalálták végrendeletét, és mire meghalt, a testamentumot már meg is hamisították.

A halott elnök nem tudott tiltakozni az ellen, hogy végrendeletének zárószakasza ettől fogva így hangzott:

„Köszönöm a gondviselésnek, hogy életem alkonyán megérhettem a felemelkedés óráját. Köszönöm mindazoknak, akik önzetlen hazaszeretetből Németország újbóli felemelkedésében közreműködtek.

Kancellárom, Adolf Hitler és mozgalma történelmi horderejű, döntő lépést tettek a nagy cél elérésében, a német néposztálykülönbségektől mentes egységének megteremtésében. Tudom, hogy még sok tennivaló van hátra és szívből kívánom, hogy a nemzeti felemelkedés és a népi összefogás tette mögött a megbékélés ama aktusa álljon, amely az egész német hazát átfogja.

Abban a szilárd reményben válok meg az én német népemtől, hogy mindaz, ami 1919-ben óhajom volt és lassú érlelődés útján január 30-hoz vezetett, teljesülni fog s népünk történelmi küldetése megvalósul.

A haza jövőjének szilárd hitében nyugodtan zárhatom le szemeimet . . . ”

*

Még fél nap sem telt el Hindenburg halála után, amikor a kormány már törvényt tett közzé a birodalmi elnöki és a birodalmi kancellári tisztség egyesítéséről. A törvény szerint Hitler a jövőben birodalmi vezér és kancellár.

Augusztus 7-én katonai gyászpompával helyezték Tannenbergben örök nyugalomra a „legnagyobb német”-et, Németország többszörös „megmentőjét”. Sírját egykori munkatársai, barátai, tisztelői: tábornokok, nagyiparosok, nagybirtokosok állták körül. A részvétet nyilvánító elegáns közönség meghatottan vett búcsút a nagytőkés—nagybirtokos osztályszövetség, a militarista Németország reprezentánsától. A búcsú szavait az immár horogkeresztes jelvénnel ellátott Reichswehralakulatok összsortüze zárta.

Augusztus 19-én a birodalmi kormány rendeletéből Németország az urnák elé járult és csaknem 37 millió „igen” szavattal megerősítette Hitler birodalmi vezért és kancellárt. Az azt követő nürnbergi pártnapon A. Wagner, Bajorország gauleitere a párttagok ovációja közben jelentette be: „A következő évezredekben egyetlen forradalom sem tör ki Németországban”.

AZ EMBER, A POLITIKUS ÉS A HADVEZÉR

Paul von Beneckendorff und Hindenburg császári tábornagy, a német polgári köz- társaság elnöke az új- és legújabb kori egyetemes történelem jellegzetes figurája. Életművének megítélése sokak számára korántsem egyértelmű. A polgári történet- tudományban Hindenburgról átfogó íté- letet alkotni egyenlő az emberi szenvedé- lyek felkorbácsolásával. A különböző burzsoá történeti iskolák hol az olimposzi magaslatok tiszta nemzeti hőségnek, hol a wagneri mítoszvilág modern Hagenjeitől orvul ledöfött Siegfriedjének piedesztáljára emelik. Mások vagy a számítóan rideg, ravasz vénember álarcát adják rá, aki mindenkit elárult, hogy a Sátánnak (Hit-

lernek) játssza kezére a hatalmat, vagy a tehetetlen szenilis ember tragikomikus bábjaává öltöztetik, aki — akarata ellenére — a démonok játékszerévé vált.

A polgári történettudomány különféle ítéletei egy tőről fakadnak a szociáldemokrata történeti ábrázolás megértő, megbocsátó, egyértelműen pozitív kicsengetésű felfogásával. Ezek az iskolák — igenlően vagy elmarasztalóan — a mögöttük levő osztályerőket és azoknak politikai nézeteit tükrözik vissza arról az emberről, történelmi személyiségről, aki nem volt más, mint a huszadik századi Németország uralkodó osztályainak, az imperialista nagytőkés és junker nagybirtokos nemesség kizsákmányoló hatalmának kiemelkedő reprezentánsa. Mint ilyen, egész életét ennek a népellenes osztályszövetség-

nek szolgálatába állítva, az imperialista első világháború, az 1918-as polgári demokratikus forradalmat követő ellenforradalom, a weimari köztársaság s végül a hitleri fasizmus stációin át, államférfiúi és hadvezéri tevékenységével végső soron népének 1945-ös nemzeti katasztrófájához és a német imperializmus áldozatául esett népek mérhetetlen szenvedéseihez járult hozzá.

Hindenburgot osztályhelyzete, neveltetése, egyénisége és tehetsége korán a nagytőkés-nagybirtokos osztályszövetség elkötelezettjévé tette. E szövetség gazdasági, politikai, katonai és ideológiai érdekeinek hosszú élete minden szakaszában maradtalanul igyekezett megfelelni. Ha élete az egymást követő és egymásba kapcsolódó tevékenységek láncolata is volt, életét

mégis két nagy szakaszra tagolhatjuk. Az elsőben inkább hadvezér, a másodikban elsősorban politikus.

Az első kétségkívül a Nagy Októberi Szocialista Forradalomig, illetve az első világháború végéig terjed. Az inkább megjelölés nem zárja ki, hogy ne vennénk benne észre a politikus megjelenését élete első szakaszában is, mivel az I. világháború második felétől egyre jobban politikus-tábornokként működött. Mégis tevékenységének első nagy szakasza főleg a hadvezér, a katona megnyilatkozása.

Mint katona, a világuralomra törő német imperializmus kérlelhetetlenségét egyesítette magában a tradicionális porosz tábornok ellenszenves jegyeivel. Kíméletlen és kegyetlen volt a nagytőkés — nagybirtokos osztályszövetség belső és külső el-

lenségeivel szemben. A győzelemhez vezető út milliós áldozatait éppúgy természetesnek tartotta, mint saját népének éhínségbe és nyomorba döntését az imperialista háború győztes befejezéséért. A kérdés most már csak az, hogy ezek az óriási áldozatok arányban álltak-e mindazzal, amit hadvezérként elért?

Hindenburg a maga módján kiváló tábornok és kétségkívül tehetséges hadvezér volt. Sokan állítják, hogy hadvezéri képessége Ludendorff miatt nem tudott jobban érvényesülni. A történelmi tények ezt az állítást nagyrészt megcáfolják. Hindenburgnak igen jó stratégiai ismeretei voltak, és valamennyi győzelmet, ami német részről az első világháborúban született, az ő inciatívái alapján érték el. De ezek a győzelmek minden esetben meg-

rekedtek a taktikai győzelmek szintjén. Ennek okai természetesen nem elsősorban Hindenburgban keresendők. De kétségtelenül igaz az, hogy a schlieffeni iskola hatásának rabjaként, mindenekelőtt azonban Ludendorff hatására, maga Hindenburg képtelen volt felismerni a modern gépi háború hadászatának, hadműveleti művészetének és harcászatának összefüggéseit. Habár ez az antant hadművészetét is jellemezte, de még inkább érvényes volt ez a német hadművészetre és magára Hindenburgra is. Talán öreg kora is hozzájárult ahhoz, hogy minden alkotó új gondolattól visszarettent és értetlenül állt azzal a technikai fejlődéssel szemben, amelyet részben a háború hozott magával, s amelynek igen jó megérzéssel ő maga volt szószólója a kilencvenes években.

A háború második felében a hadvezér Hindenburg egyre inkább háttérbe szorult. A terepet teljesen átengedte a primitív stratégiával, de ugyanakkor gazdag taktikai leleménnyel megáldott Ludendorffnak, akinek nevéhez végül is a német hadsereg hadászati vereségei fűződnek. De ahogy elszürkült Hindenburg, a hadvezér, annál inkább előtérbe került Hindenburg, a politikus, és vált meghatározó tényezővé majdnem egészen haláláig.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme Oroszországban, az érlelődő polgári demokratikus forradalom Németországban a háború elvesztésének hónapjaiban, a tőkés-nagybirtokos osztályszövetség kizsákmányoló rendszerét állította borotvaélre. Ennek megmentésében Hindenburg, a politikus összehason-

líthatatlanul nagyobb érdemeket szerzett, mint a csatákban győztes hadvezér. Hindenburg — Groener segítségével — idejében felismerte azokat a politikai és katonapolitikai lépéseket, amelyek a német nép forradalmától, elsősorban a szocialista forradalomtól megvédték a junker — nagyburzsoá imperialista Németországot. E lépések alkalmazásában nem kevés céltudatosságot árult el, bár azok foganatosításában inkább annak a Groenernek volt szerepe, aki a hindenburgi tekintély árnyékában Eberttel és Noskéval együtt a német forradalom hóhéra volt. Hindenburg pedig beosztottjának tetteit azzal a meggyőződéssel fedezte, hogy a kapitalista kizsákmányoló rend fenntartása a Hohenzollern monarchia pusztulásán és a polgári demokratikus köztársaság meg-

teremtésén keresztül realizálódhat olyan szövetségesekkel, a jobboldali szociáldemokratákkal, akik ellen a háború idején maga kíméletlen erővel harcolt.

A monarchista Hindenburg így vált a polgári demokrácia apostolává és adta kölcsön a weimari államnak kardját, hogy azzal lefejezzék a német szocialista forradalmi erőket. S ez a kard mindvégig örködött a válságok sorozatán áteső weimari állam fölött, mindaddig míg a legnagyobb válság idején Hindenburg a fasizmus hatalomra juttatásával a polgári köztársaságot semmisítette meg.

Sokan tagadják, hogy ezt tudatosan tette. Akik ezt teszik, tévednek. Hindenburg nagyon is tudatos tetteivel voltaképpen igazolta életművét. A tőkés—nagybirtokos osztálykizsákmányolás megmentése

érdekében 1918-ban habozás nélkül feláldozta a Hohenzollern monarchiát és 1933-ban a weimari köztársaságot.

Hindenburg tábornagy nem tartozik az egyetemes történelem pozitív hősei közé. Élete mégis roppant tanulságos. Végig az osztályelkötelezettség példája, és az abból fakadó céltudatos politikai tevékenységek sorozata. Érzékeltetni tudja az uralkodás kifinomult művészetét, amellyel a német nagytőkés — nagybirtokos osztályszövetség az imperializmus korszakában rendelkezik, és amellyel úrrá tud lenni a dolgozó tömegek kizsákmányolás elleni forradalmi harcán.

Mint mindenkinek, Hindenburgnak is voltak értékes emberi tulajdonságai és adottságai. Kortársai dicsérték család- és gyermekszeretetét, kötelességérzetét, má-

sok iránti hűségét. Széles műveltsége, irodalom és zene iránti rajongása, kiváló stilisztikai készsége, gondolatközlésének választékossága csodálatot keltettek. Lassú mozgása méltóságteljesen hatott, és senki nem gyanította, hogy nehézkes járása súlyos ízületi bántalmakból adódik. Nevetni szinte sohasem látták, mosolya jószágos pater familias benyomását keltette.

Élete végéig feudális nagyúrnak érezte magát és kedvetlenül öltötte fel a köztársasági elnök civil ruháját. A szürke tábornagyi egyenruha inkább hitvallás, mint póz volt nála. A katonai mundér eltakarta bizonyos mértékig azt a nagyfokú hiúságot, amivel a természet bőven megáldotta s amit kortársai, főleg Adolf Hitler, saját érdekeik céljából messzemenően kihasználtak.

IRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Hindenburg tábornagy életéről összefoglaló, monografikus feldolgozás mind ez ideig sem magyar, sem idegen nyelven nem készült. Az érdeklődő olvasó Hindenburg életét legjobban a német új- és legújabb kori történelmet tárgyaló művekből vagy speciális történeti, hadtörténeti problémákat feldolgozó munkákból ismerheti meg.

Az életét érintő, könyvtárakra rúgó szakirodalom elsősorban német nyelvű. Az olvasó könnyebb eligazodását segíthetik az alább felsorolásra kerülő művek.

Az első világháborút megelőző időszakról tájékoztat *G. Ritter: Staatskunst und Kriegshandwerk. Das Problem des „Militarismus“ in Deutschland. Die altpreussische Tradition (1740—1890).* München 1954. Ugyanerre vonatkozik *M. Göhring: Bismarcks Erben 1890—1945. Deutschlands Weg von Wilhelm II. bis Adolf Hitler.* Wiesbaden 1959., *H. Lohmayer: Die Poli-*

tik des zweiten Reiches 1870—1918. Berlin 1939.,
valamint *P. Hindenburg*: Aus meinem Leben.
Leipzig 1929.

Az első világháborúról adnak képet az alábbiak: *F. Fischer*: Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des Kaiserlichen Deutschlands 1914/18. Düsseldorf 1961., *W. Hubatsch*: Der Weltkrieg 1914/18. Konstanz 1955., *F. Klein—J. Petzold (Hrsg)*: Der erste Weltkrieg. Berlin 1967., *E. Falkenhayn*: Die Oberste Heeresleitung 1914—1916 in ihren wichtigsten Entschliessungen. Berlin 1920., *G. Wetzell*: Von Falkenhayn zu Hindenburg—Ludendorff. Berlin 1916., *E. Ludendorff*: Urkunden der Obersten Heeresleitung über ihre Tätigkeit 1916/18. Berlin 1920., *A. Triplitz*: Erinnerungen. Leipzig 1942., *M. Hoffmann*: Der Krieg der versäumten Gelegenheiten Berlin 1923., Das Werk des Untersuchungsausschusses der Deutschen Verfassungsgebenden Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages. Der Weltkrieg 1914 bis 1918. Die milit. Operationen bearb. im Reichsarchiv (Forschungsanstalt des Heeres) 13.: Die Ereignisse

ausserhalb der Westfront bis Nov. 1918. 14.: Die Kriegführung an der Westfront 1918. Berlin 1921—1923., Politik im Krieg 1914—1918. Studien zur Politik der deutschen herrschenden Klassen im ersten Weltkrieg. Berlin 1964., *A. Milatz*: Der Friede von Brest-Litowsk und die deutschen Parteien. Berlin 1949., Militarismus. Sowjetmacht. Militarismus gegen Sowjetmacht 1917 bis 1919. Das Fiasko der ersten antisowjetischen Aggression des deutschen Militarismus. Berlin 1967.

A német összeomlásról szólnak az alábbi művek: Das Werk des Untersuchungsausschusses der Deutschen Verfassungsgebenden Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages. Reihe 4.: Die Ursachen des deutschen Zusammenbruchs. 1—12. Berlin 1921—1927., *B. Brelan*: Das war das Ende. München 1933., *Ph. Scheidemann*: Der Zusammenbruch. Berlin 1921., *M. Baden*: Erinnerungen und Dokumente. Stuttgart—Berlin—Leipzig 1927., *H. Hammerstein*: Der Waffenstillstand 1918—1919. Berlin 1927., *J. Petzold*: Die Dolchstosslegende. Berlin

1923., *A. Niemann*: Hindenburg. Berlin—Leipzig 1926.

A november 9-i német forradalom és az azt követő ellenforradalom időszakáról íródtak: *J. S. Drabkin*: Die Novemberrevolution 1918 in Deutschland. Berlin 1968., *A. Niemann*: Kaiser und Revolution. Berlin 1922., *K. Westarp*: Das Ende der Monarchie am 9. November 1918. Berlin 1952., *M. Peters*: Friedrich Ebert. Berlin—Grünwald 1954., *W. Groener*: Lebenserinnerungen. Göttingen 1957., *G. Noske*: Von Kiel bis Kapp. Berlin 1920., *R. Müller*: Der Bürgerkrieg in Deutschland. Berlin 1925., *E. Schmidt—W. Pauli*: Geschichte der Freikorps 1918—1924. Stuttgart 1936.

A weimari köztársaságról tájékoztatnak: *A. Rosenberg*: Die Entstehung und Geschichte der Weimarer Republik. Frankfurt am Main 1955., *W. Oehme*: Die Weimarer Nationalversammlung 1919. Berlin 1962., *F. A. Krummacher—A. Wucher*: Die Weimarer Republik. München—Wien—Basel 1965., *Zsigmond L.*: A német imperializmus és militarizmus újjáéledésének gazdasági

és nemzetközi tényezői (1918—1923). Budapest 1961., *R. Cuno*: Der Kampf um die Ruhr. Leipzig 1923., *O. Schuddenkopf*: Das Heer und die Republik (1918—1933). Hannover—Frankfurt am Main 1955., Locarno Konferenz. Eine Dokumentensammlung. Hg. von Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten der DDR, Berlin 1962., *Ch. Höltje*: Die Weimarer Republik und das Ostlocarnoproblem. Würzburg 1958. -

A fasizmus hatalomra jutásáról adnak számot a továbbiak: *O. Braun*: Von Weimar zu Hitler. New York 1940., *F. Hossbach*: Zwischen Wehrmacht und Hitler. Wolfenbüttel 1949. *T. Vogelsang*: Reichswehr, Staat und NSDAP. Stuttgart 1962. *G. W. F. Baumgarten*: Hitler, Reichswehr und Industrie. Frankfurt am Main 1955., *K. Schützle*: Reichswehr wider die Nation. Zur Rolle der Reichswehr bei der Vorbereitung und Errichtung der faschistischen Diktatur in Deutschland 1929—1933. Berlin 1933., *K. D. Bracher—W. Sauer—G. Schultz*: Die nationalsozialistische Machtergreifung. Köln 1960., továbbá *W. Hubatsch*: Hin-

denburg und der Staat. Göttingen 1966. és *W. Hubatsch*: Grundriss der Geschichte der Deutschen Arbeiterbewegung. Berlin 1963.

TARTALOMJEGYZÉK

A Hindenburg-kultusz megszületése	5
A vezérkar élén	40
Stratégiai vereség, válság és forradalom	56
Összeesküvés. Az ellenforradalom győzelme	94
A monarchista útja a köztársaság elnöki székébe	117
Az első elnökség. A köztársaság agóniája	145
A második elnökség. A fasizmus hatalomra jutása	186
Az ember, a politikus és a hadvezér	218
Irodalmi tájékoztató	229

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

A szerkesztésért felelős: Szécsi Katalin

Műszaki szerkesztő: Helle Mária

AK 1092 k 7678 — Terjedelem: 3,68 (A/5 ív)

Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

10-